

Kırım Savaşı Sırasında Doğu Karadeniz’de Eşkıyalık: Yüzbaşı Alphonse Belliot Hadisesi

Banditry in the Eastern Black Sea During the Crimean War: The Case of Captain Alphonse Belliot

Özgür Yılmaz*

Bu olayla ilgili tüm gelişmeler memleketin içinde bulunduğu durumda çok iyi ortaya koyduğu için olanları detaylarıyla anlatmam gerekiyor.**

ÖZ

Tarihin her döneminde, savaş zamanları ülke içinde güvenlik zafiyetinin ve pek çok kanunsuzluğun ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1853’ün ortalarında Ruslarla yeni bir savaş söylentisi Kuzeydoğu Anadolu’da karışıklıkların başlamasına sebebiyet vermiş ve savaş süresince bu hareketler devam etmiştir. Savaşın koşullarından istifade ile güçlenen yerel eşkiya, Trabzon-Erzurum yolunda güvenliği tehdit ederek baskın, soygun ve cinayetler işlemeye başlamıştır. 1854’ün Eylül ayında eşkiyanın kurbanı ise bu yol ile İstanbul’a gitmek üzere Erzurum’dan hareket eden Anadolu Ordusu’nda görevli Fransız subay Alphonse Belliot’du. Belliot’nun Bayburt-Erzurum arasında yer alan Masat’ta öldürülmesinden sonra Erzurum Fransız konsolosu Challaye, yardımcısı Castagne ve Polonyalı Yüzbaşı Hoscowski’nin yürüteceği bir tahkikat ve takibat süreci başlatmıştır. Fransız arşiv belgelerinde detaylı bir şekilde kaydedilen bu tahkikat süreci yalnızca örneklerine az rastlanacak bir “eşkiya avı hikâyesi” ortaya koymaz, aynı zamanda bölgedeki eşkiyalığın kökenleri, bağlantıları ve etkileri hakkında da önemli ayrıntılar sergiler.

Anahtar sözcükler: Kırım Savaşı, Eşkıyalık, Fransız subay, Fransız konsolosluğu, Memioğlu Mahmud

ABSTRACT

In every period of history, times of war have led to the emergence of insecurity and much lawlessness throughout the land. In the middle of 1853, rumors of a new war with the Russians caused unrest in the Northeast Anatolia region, and this unrest remained throughout the war. The local bandits had become stronger by taking advantage of the conditions of the war and started committing raids, robberies, and murders while threatening safety on the Trabzon-Erzurum Road. In September 1854, Alphonse Belliot, a French officer in the Anatolian Army who’d set off from Erzurum to go to Istanbul by this road, fell victim to the bandits. After Belliot was murdered in Masat, which is located between Bayburt and Erzurum, the French Consul Challaye in Erzurum opened an investigation into the crime and had the investigation

*Prof. Dr., Samsun Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Samsun, Türkiye

ORCID: Ö.Y.0000-0002-1970-2315

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Özgür Yılmaz,
Samsun Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Samsun, Türkiye
E-posta/E-mail: ozgur.yilmaz@samsun.edu.tr

Başvuru/Submitted: 11.03.2023

Kabul/Accepted: 21.04.2023

Atıf/Citation:

Yılmaz, Özgür. "Kırım Savaşı Sırasında Doğu Karadeniz’de Eşkıyalık: Yüzbaşı Alphonse Belliot Hadisesi." *Tarih Dergisi - Turkish Journal of History*, 80 (2023): 149-191.
<https://doi.org/10.26650/iutd.1263693>

** Humphry Sandwith, *A Narrative of the Siege of Kars*, John Murray, London 1856, s. 68.

and prosecution conducted by his deputy Castagne and the Polish Captain Hosczoński. This investigation is detailed in French archival documents and not only reveals the rare story of a hunt for bandits, but also reveals important details about the origins, connections, and effects of banditry in the region.

Keywords: Crimean War, Banditry, French Officer, French consulate, Memioğlu Mahmud

Extended Abstract

Banditry has been seen in many regions and states throughout history as a security problem that was not easy to deal with or eradicate. The bandits usually cut off the roads by exerting power with weapons and other shows of force; their intentions were to take life and property by raiding, and they destroyed security and state order in this way. The weakening of the central governmental bodies was shown to be the most important factor in the emergence of banditry. In this respect, periods of economic and political depression and of war times caused banditry to form and increase as a result of changes in the political, economic, and social conditions. In this context, the elements expressed in Ottoman documents as *erbâb-ı şekavet* [master of highway robbers], *erbâb-ı fesâd* [master of oppression], and *gurûh-i eşkıya* [gang of bandits] emerged in the provinces of Trabzon and Erzurum, which had recently been included in the new Ottoman central administrative system that started with the Tanzimat reforms. These factors restrained the state from establishing a central administration in this region. However, once these banditry activities that had been seen as a local security issue started threatening the security of the Trabzon-Erzurum-Bayezid Road connecting these two provinces and extending to Iran, great problems were able to arise. These problems could also become political and more complex if the victim of the highway bandits was a foreign merchant or passenger.

The outbreak of the Crimean War caused confusion in Eastern Anatolia and the elements who benefited from war conditions to emerge. The bandits had grown stronger due to the unsafe conditions on the Trabzon-Erzurum Road, which continued to be the scene of much passenger and caravan traffic during the war, and became a threat to the passengers and caravans using the road. For this reason, authorities' greatest concern was the safety of the road, and warnings were given to the caravans and passengers in this regard. In September of 1854, the disorderly criminals in the region targeted a French officer in the Ottoman Anatolian Army, Alphonse Belliot. Because the Crimean War had created new employment opportunities for many officers who'd been unemployed in their hometowns, many officers came to Istanbul and applied to the Ottoman government to serve in the army. These officers had to use the Trabzon-Erzurum Road to reach the Anatolian Army. Belliot's murder at the hands of a bandit from the İspir-Bayburt region along the Masat Creek started an unusual bandit hunt with the intervention of the French Consul Challaye who was residing in Erzurum. The investigation and prosecution is detailed in French archival documents and was conducted by Challaye's deputy, Castagne, and the Polish Captain Hosczoński in the İspir-Bayburt regions.

The main actors in the investigation following the murder of Captain Belliot were the French Consul Challaye and Erzurum Governor İsmail Pasha. The French Consul Challaye regarded the murder as a matter of the French nation and directed the steps following the incident. He made the necessary attempts to establish cooperation with the local administration regarding the issue and sent his deputy to the region to closely follow the developments. Meanwhile, the governor of Erzurum allocated the necessary permissions as well as the military elements of the operation and ensured the cooperation of the İspir and Bayburt governors in pursuing the bandits. In this context, the cooperation between the French consulate and the Erzurum governorship regarding this event was of course due to the fact that the Ottoman Empire and France had been fighting on the same side against the common enemy of Russia, despite the conflict-ridden climate that usually prevailed between the European consuls in the Ottoman provinces and the local administration during the Tanzimat period. As seen in this incident, the Ottoman-French alliance in the bandit hunt was quite interestingly carried out on the internal front. However, this exemplary incident can also be seen as a sign of the European consuls intervening in the Ottoman internal administration within the political and diplomatic atmosphere of the post-war period. The investigation and prosecution that was carried out after the murder turned into an expedition against the bandits behind the front within an environment where the war with the Russians continued on the Caucasus Front, thus causing interesting developments in terms of regional bandits, local connections, and local administration. At the same time, the case of Belliot's murder also revealed an unusual example of cooperation in the relations between European consuls and Ottoman local administration in Erzurum Province during the Tanzimat.

Having roads be cut off, transportation and communication be interrupted, and no safety on the roads were very common situations during the wars. In Northeastern Anatolia where transportation was difficult due to its geographical structure, the Erzurum-Bayezid and Erzurum-Kars roads were disconnected as a result of sections being occupied by the Russians during the Crimean War, as well as bandits in other places threatening to destroy the safety of the roads. Since the part of the Trabzon-Erzurum-Tabriz Road that runs through quite different geographies between Erzurum and Iran also passed through regions under the control of Turkish-Kurdish tribes, highway robbers committed many robberies along this section of the road. Despite the geographical difficulty of the road between Erzurum and Trabzon, it was still relatively safer than the rest of the road. While the safest part of the road was the area between Erzurum and Gümüşhane, safety along this part of the road could not be ensured during the years of the Crimean War. Because this area had the most abundant opportunities for looting, the bandits who dominated the valley within the borders of Bayburt and İspir carried out robberies on the Trabzon-Erzurum Road and its vicinity. The Ottoman government is seen to have tried to take some security measures here during and after the war. However, these measures were temporary and insufficient, thus the local government was unable to establish

complete safety on the road. As seen in the example of Belliot's murder, bandits continued to be a problem in the region during the second half of the 19th century and benefitted from their connections with the local administration and rural allies.

Giriş

Tarih boyunca pek çok devletin sorunu olagelen eşkıyalık başa çıkılması ve ortadan kaldırılması pek de kolay olmayan bir güvenlik sorunuymdu. Genellikle silah ve diğer zor kullanma yöntemlerinden güç alarak yolları kesen, baskın yapmak suretiyle cana ve mala kasteden eşkıya bu şekilde güvenliği ve devlet düzenini ortadan kaldırmaktaydı. Öyle ki bu işi sürekli bir geçim kaynağı haline getiren eşkıya, sürekli hareket halinde olduğu için istedikleri zaman ortaya çıkabiliyor ve bölgeye olan aşinalıkları ile kendilerini rahatlıkla gizleyebiliyordu. Bundan dolayı eski dönemlerden beri devletler bilhassa ticaret rotalarını emniyet altına almak için yapılar inşa etmenin yanında şiddetli cezalar vermek suretiyle eşkıyalığa karşı tedbirler almaya çalışmışlardır. Genel olarak bakıldığında, eşkıyalık hareketlerinin ortaya çıkışında merkezi yönetim organlarındaki zayıflama en önemli faktör olarak gösterilmektedir. Bu bakımdan ekonomik ve politik bunalım dönemleri veya savaş durumları siyasi, ekonomik ve toplumsal koşulları değiştirdiği için eşkıyalık faaliyetlerinin oluşmasına ve artmasına da neden olmaktadır.

Osmanlı Devleti de eşkıyalıkla oldukça erken dönemlerde yüzleşmiş ve büyük bir toplumsal kargaşa yaşamıştı. 16. yüzyıldan itibaren devlet düzeninin sarsılmaya başlaması, devletin bünyesinde gerçekleşen sosyal ve ekonomik değişimlerden kaynaklı bozulmalar takip eden yüzyılda daha büyük bir krizin ve beraberinde bir toplumsal buhranın yaşanmasına yol açmıştır. Bu şekilde temel nedenleri nüfus artışı, tarımsal üretimdeki yetersizlik, ekonomik dengelerdeki değişim, savaşlar ve siyasi çözümler olan eşkıyalık 18. yüzyılın uzun süren savaş dönemi ile daha büyük bir tehdit haline gelmiş ve taşrada Osmanlı merkezi gücünü zayıflatmıştır¹. Beraberinde gelen mali bunalım, devletin askeri ve idari gücünün zayıflaması doğal olarak ülke içi asayişin de sekteye uğramasına neden olmuştur. Bu bakımdan, II. Mahmud döneminde başlayan ve Tanzimat döneminde devam eden merkezîyetçi reformlar ile bu sorunlar giderilmeye çalışılmış; ancak bu çabalar geniş bir gayrimemnun kitle yaratarak her seferinde devlet otoritesine karşı gelecek bir güç odağının ortaya çıkmasına da neden olmuştur². Bu unsurlar bazen ayânlık şeklinde doğrudan hükümete karşı koyan unsurlar olduğu gibi, bu çalkantılı dönem imparatorluğun her tarafında aralarında farklılıklar gösteren eşkıya güruhunun ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Bu bağlamda, 19. yüzyılda, Tanzimat reformları ile başlayan yeni Osmanlı merkezi idari sistemine geç dâhil olan Trabzon ve Erzurum eyaletlerinde de bu şekilde “erbâb-ı şekavet”, “erbâb-ı fesâd” ve “gürüh-i eşkıyâ” olarak ifade edilen unsurlar ortaya çıkmıştı. Ne var ki bir iç güvenlik meselesi olarak görülebilecek bu eşkıyalık faaliyetleri bu iki eyaleti bağlayan ve İran’a uzanan Trabzon-

1 Suraiya Faroqhi, “Krizler ve Değişim 1590-1699”, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914*, c. II, çev. Süphan Andıç, ed. Halil İnalçık, Donald Quataert, Eren Yayınları, İstanbul 2004, s. 562-568; Mücteba İlgürel, “Osmanlılar’da Eşkıyalık Hareketleri”, *DİA*, c. XI, İstanbul 1995, s. 467-468.

2 Naim Ürkmez, “Eşkıyalığın Engellenmesine Dair Sultan II. Abdülhamid’e Sunulan Bir Rapor”, *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/1 (2015), s. 32.

Erzurum-Bayezid yolu gibi uluslararası ticaretin cereyan ettiği bir hattı tehdit ettiği zaman yolun emniyeti daha önemli bir mesele haline gelebiliyordu. Yolda eşkıyanın mağduru bir yabancı tüccar veya yolcu ise sorun siyasi ve daha karmaşık bir hale gelebiliyordu.

Sahil kesiminden başlayıp yüksek dağ geçitlerinin oluşturduğu oldukça zor bir coğrafyayı takip ettikten sonra Doğu Anadolu'ya uzanan ve önemli bir ticari hareketliliğin olduğu Trabzon-Erzurum-Bayezid yolunun güvenliği oldukça önemliydi. İlerledikçe iklimi ve coğrafyası gibi bölge sakinlerinin de değiştiği görülen bu yolda öncelikle sahil ve vadilere yerleşik, Karadenizli aileler ön plana çıkarken Doğu Anadolu'da ise aşiretlerin egemen olduğu sahaya doğru ilerlemekteydi. Coğrafyanın zorluğu ve bu farklı sosyal yapı zaman zaman yolun güvenliğini tehdit eden unsurların da ortaya çıkmasına neden olmuştu³. Bu bağlamda yol güvenliğinin en önemli tehdit unsuru yolda gasp, hırsızlık ve cinayetlere teşebbüs ederek önemli sorunların yaşanmasına neden olan eşkıya idi. Bu yolun 1830'lardan itibaren transit İran ticareti için en önemli güzergâh haline gelmesine ve yoğun bir yolcu ve mal trafiğine sahne olmaya başlamasına rağmen yol güvenliğine ilişkin düzenlemelerin 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra başladığı görülmektedir. Diğer bir ifade ile 1850'de bu yolda devlet eliyle başlayan inşaa faaliyetleri bölgede merkezi devlet otoritesinin tesis edilmesi açısından bir araç olarak görülerek yolun emniyeti de ön plana çıkmaya başlamıştır⁴. Ancak bu girişimin kesintiye uğraması ve araya Kırım Savaşı'nın da girmesi pek çok girişimin savaş sonrası dönem ertelenmesine neden olmuştur. Savaş döneminde asker ve cephane naklinde bu yolda karşılaşılan ulaşım güçlükleri savaşın bitiminde yol yapım çalışmalarının başlamasına vesile olduysa savaş döneminde yolun emniyeti ile ilgili meseleler de bu konuda Osmanlı hükümetini savaş sonrası dönemde gerekli tedbirleri almaya zorlamıştır.

Kırım Savaşı'nın başlamasıyla ortaya çıkan karışıklıklar Doğu Anadolu'da da otorite boşluğuna ve bu boşluktan istifade eden unsurların palazlanmasına neden olmuştu. Savaş döneminde de yolcu ve kervan trafiğine sahne olmaya devam eden Trabzon-Erzurum yolundaki ortaya çıkan emniyetsiz koşullardan dolayı güçlenen eşkıya, yolu kullanan yolcu ve kervanları tehdit eder bir hal almıştır. Savaşın tüm hızıyla devam ettiği 1854'ün Eylül ayında bölgedeki kaos ortamı bu kez Anadolu Ordusu'nda görev yapmak üzere Osmanlı ülkesine gelen bir Fransız subayı, Alphonse Belliot'u hedef almış ve bu subayın Bayburt'a bağlı Masat Deresi'nde İspir eşkıyası tarafından öldürülmesi Erzurum'da mukim Fransız konsolosu Challaye'in müdahalesiyle alışık olunmayan bir "eşkıya avının" başlamasına neden olmuştur. Cinayet sonrasında yürütülen soruşturma ve kovuşturma süreci ise Kafkas Cephesi'nde Ruslarla savaşın devam ettiği bir ortamda "cephe gerisinde eşkıyaya yönelik

3 Selahattin Tozlu, *Trabzon-Erzurum-Bayezid Yolu*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 1997, s. 165-166.

4 Fulya Özkan, *A Road in Rebellion, A History on the Move: The Social History of the Trabzon-Bayezid Road and the Formation of the Modern State in the Late Ottoman World*, State University of New York at Binghamton, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Binghamton 2012, s. 26-51.

bir sefer” haline dönüşerek bölge eşkıyası, yerel bağlantıları ve yerel idare açısından ilginç gelişmelerin yaşanmasına neden olmuş; aynı zamanda Tanzimat dönemi Osmanlı taşrasında Avrupalı konsololar ve Osmanlı yerel idaresi arasındaki münasebetlere dair alışık olunmayan bir işbirliği örneği de ortaya koymuştur.

Bu çalışma şimdiye kadar sadece Humphry Sandwith’in naklettiği detaylar ekseninde bilinen bir cinayetin ve sonrasında hikâyesini doğrudan olayın muhatapları olan Fransız konsolosluk görevlilerinin mektup ve raporları üzerinden yeniden değerlendirmeyi ve konu hakkında yeni tespitler ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmanın ana kaynakları bizzat sürecin takipçisi olan Fransız konsolosu Charles-Alexandre de Challaye⁵ ve konsolosluğu kançıları Gaspard Castagne’nin⁶ Fransız elçiliğine ve Fransız hariciyesinin siyasi bürosuna gönderdiği raporlardır⁷. Challaye’in olayın soruşturma sürecinde Erzurum valiliği, Castagne ve Fransız elçiliği ile yaptığı yazışmalar; yine Castagne’nin mektupları ve konu hakkında hazırlanan ayrıntılı bir rapor cinayetin ve sonrasında tüm detaylarını ortaya koymaktadır⁸. Bu resmi yazışmaların yanında olaya ilişkin bilgileri yine bir başka yabancı, İngiliz hekim Sandwith’in eserinde görmek mümkündür⁹. Sandwith’in anlatılarını önemli kılan, olayın olduğu zamanda yolda olması ve olay hakkında hem cinayetin yaşandığı yerde hem de Erzurum’daki yansımalarına tanık olarak hadise hakkında Erzurum’da önemli bilgiler elde etmesidir. Pek çok açıdan kaynağı başta Fransız konsolosluğu ve Erzurum’daki az sayıda Avrupalı sakinler olduğu anlaşılan Sandwith’in verdiği bilgiler, konsolosların olaya ilişkin ayrıntılı raporlarındaki bilgiler ile örtüşmektedir. Osmanlı arşiv belgeleri içinde, az da olsa Belliot cinayeti ve sonrası süreç ile ilgili olanlar da tespit edilmektedir. Bu kaynaklardan hareketle bu çalışmada öncelikle Erzurum ve çevresinde savaşın başlamasıyla belirgin bir hal

5 Charles-Alexandre de Challaye, 1830-1841 yılları arasında İzmir Fransız konsolosluğunda görev yapan Alexandre-Pierre Challaye’in oğlu olarak 11 Ağustos 1816’da Paris’te doğmuştu. Hukuk eğitimi aldıktan sonra oldukça erken bir dönemde konsolos olarak Manila’da diplomatik kariyerine başladı. Daha sonraki görev yeri ise 1843’te İskenderiye oldu. Temmuz 1852’de Erzurum’da başlayan konsolosluğu uzun bir izin dönemi ile olsa da Ekim 1854’e kadar devam etti. Temmuz 1855’te Ancona’da görev yaparken koleradan öldü. AMAE, Personnel, Dossier Individuel, Ire Série, no. 841, «CHALLAYE Charles Alexandre de».

6 Gaspard-Auguste-Louis Castagne 1822 yılında İstanbul’da doğmuştu. Babası Louis-Joseph-Auguste Castagne ise 15. yüzyıldan beri tüccar olarak bilinen Bergemönlü Castagne ailesinden, İstanbul’da ticaret yapan bir Fransız tüccardı. Gaspard Castagne İstanbul’daki Fransız elçiliğinde kançılar ve daha sonra Varna’da Fransız konsolosluğunda görev yapmıştı. Castagne, koleradan öldüğü Ağustos 1855’e kadar Erzurum’da görev yapmıştı. AMAE, Personnel, Dossier Individuel, Ire Série, no.776, «CASTAGNE Gaspard Auguste Louis»; Michel Lesure, “La France et le Caucase à l’époque de Chamil”, *Cahiers du monde russe et soviétique*, XIX/1-2 (1978), s. 59.

7 Erzurum Fransız konsolosluk arşivleri için bk. Özgür Yılmaz, “Erzurum Yerel Tarih Kaynağı Olarak Fransız Konsolosluk Arşivleri”, *Mukaddime*, 12/2 (2021), s. 268-306.

8 Belgeler için bk. CADN, APD, Constantinople (Ambassade), Série D, Erzeroum, Vol. 2 ve AMAE, CPC, Turquie, Erzeroum, Vol. 4.

9 Sandwith eserinde, İstanbul’dan Kars’a olan yolculuğuna, Kafkas cephesindeki gelişmelere ve Rusların 1855 Kars kuşatmasına ilişkin anı ve tespitlerini aktarmıştır. Bk. Sandwith, *a.g.e.*, s. 45-47, 68-79; Eserin Türkçesi için bk. Humphry Sandwith, *1855 Kars Kuşatmasının Öyküsü*, çev. Hamit Zafer Kars, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2017, s. 50-52, 68-76.

alan asayiş ve güvenlik sorunlarına ilişkin örnekler verilecek, arkasından Yüzbaşı Belliot’nun cinayetine giden süreç ve takip eden gelişmeler ele alınacaktır.

Savaşla Gelen Kargaşa: Erzurum Civarında Asayiş ve Güvenlik Sorunları

Oldukça geniş bir bölgeyi kapsayan Erzurum Eyaleti belki de imparatorluk sınırları içinde idaresi en zor olan eyaletlerden biriydi. Rus ve İran sınırında yer almasının verdiği stratejik önemi bir yana nüfus yapısı itibarıyla farklı etnik unsurları barındıran eyaletin idaresi özellikle Tanzimat dönemindeki merkezileşme çabaları çerçevesinde pek çok yeni engel ile karşılaşmıştı¹⁰. Bu bağlamda çok sık değişen Erzurum valilerinin en önemli görevi eyaletin “ehemmiyeti doğrultusunda” iyi idare edilmesiydi. Bundan dolayı bu dönemde Erzurum’da görev yapmaya başlayan her bir validen özellikle asayiş ve güvenlik sorunlarını ortadan kaldırması beklenmekteydi¹¹. Ne var ki savaş öncesindeki bu sorunlar savaşın getirdiği belirsiz ortam ile büyüyerek eyalet idaresini daha fazla meşgul etmeye başlamıştır.

Temmuz 1852’den itibaren Erzurum’da Fransız konsolosu olarak görev yapmaya başlayan Charles-Alexandre de Challaye, Kırım Savaşı öncesinde ve sırasında bölgedeki asayiş sorunlarını rapor ederek bu sürece tanıklık etmiştir¹². Konsolosun eyalet idaresi hakkındaki ilk gözlemleri soyguncuların rahat hareket etmelerine imkân veren güvenlik zafiyetiydi. Bunlardan biri de Tortumlu Kâhya’ydı. Erzurum’a gelmesini fırsat bilen vali Mazhar Paşa, onu yakalamış ve Kâhya’nın üzerinde 4.000 kuruş para çıkmıştı. Fakat hapsedilen kâhya, gardiyanlara verdiği 1.700 kuruş karşılığında firar etmişti. Yolda da boş durmayan kâhya ele geçirdiği atların bekçilerine de “parasını Erzurum valisinden talep edin” şeklinde alaylı bir karşılık vermiş ve bu tür soygunlara devam ederek her seferinde “Erzurum valisinin kendisini soyduğunu” iddia etmişti¹³. Diğer bir sorun da Trabzon-Erzurum yolunda kol gezen Laz eşkıyasıydı. Bunlar yakın zamanda Bayburt civarında dört yolcuya saldırmış ve içlerinden birini öldürmüştü. Benzer hadise İran’daki İngiliz elçiliğinin ikinci sekreteri Dickson’un başına gelmişti. Dickson kalabalık bir maiyetle yola çıkmasına rağmen bir grup eşkıyanın takibine maruz kalmıştı. Aynı şekilde Bayezid’de bir zaptiye, Ermeni bir kadını kaçırap İran tarafına götürmüş, bu da Türklerle Ermeniler arasında büyük bir çatışmanın alevlenmesine neden olmuştu. Ancak bu sırada İran’a Osmanlı elçisi olarak giden Ahmet

10 Cevdet Küçük, *Tanzimat Devrinde Erzurum*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Sonçağ Tarihi Kürsüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1975, s. 210-345.

11 Hasan Şahin, *1855 Erzurum Harekatı*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 1995, s. 65-71.

12 Charles-Alexandre De Challaye, *Kırım Savaşı Öncesinde Osmanlı Ordusu Organizasyon ve Savaş Gücü*, çev. Özgür Yılmaz, Kronik Yayınları, İstanbul 2018, s. 17-53; Özgür Yılmaz, “Erzurum Fransız Konsolosu Challaye’nin Kırım Savaşı Döneminde Askeri İstihbarat Faaliyetleri (1853-1854)”, *History Studies*, 7/4 (2015), s. 157-174.

13 CADN, Constantinople (Ambassade), Série D, Erzeroum, Vol. 1, Challaye’dan La Valette’e, Erzurum, 28 Ağustos 1852. (Bu fon bundan sonra “CADN, Erzeroum” şeklinde gösterilecektir).

Vefik Efendi'nin Bayezid'de olması ve her iki tarafın ileri gelenlerine sükûnet çağrısı yapması olayları yatıştırmıştı¹⁴.

1853'ün ortalarında bu kez yaklaşan yeni bir Osmanlı-Rus çatışmasının etkileri Erzurum ve çevresinde endişeye ve huzursuzluğa neden olmaya başlamıştı¹⁵. Bundan cesaret alan eşkıya, Erzurum valiliğinin tüm çabasına rağmen savunmasız halka karşı haydutluk yapmaya başlamıştı. Bu durumu 10 Haziran'da bizzat İspir'e giderek gözlemleyen Challaye'e göre, altmış kişilik bir Laz eşkıya çetesi, Çoruh ve kollarının aktığı vadilerde yer alan köylere baskın yaparak köylülerin hükümete verdikleri senelik vergiyi çekinmeden toplamış ve bunun üzerine İspir müdürü Hasan Ağa elli kadar adamıyla bu eşkıyanın peşine düşmüştü¹⁶. Challaye takip eden diğer bir raporuna göre şehirde ve eyalet genelinde durum "iyileşmek yerine her geçen gün daha da kötüye" gidiyordu. Bölgede eşkıyalık faaliyetlerinin artmaya başladığını Bayezid ve Tortum taraflarından gelen haberler üzerinden aktaran Challaye'e göre Bayezid'deki cinayetler Kürt aşiretleri arasındaki husumetten kaynaklanmış ve birkaç kişinin ölümüyle sonuçlanmıştı. Tortum taraflarında ise sorunun kaynağı burada bulunan bir Ermeni köyüne Laz eşkıyası tarafından yapılan baskın ve soygunlardı. Köy halkının kilisede olduğu bir sırada yapılan bu baskında köylünün elinde ne varsa alan Laz eşkıyası, köylülerden birinin gizlice Tortum müdüründen yardım alarak geri gelmesi ile ciddi bir dirençle karşılaşmış ve içlerinden üçü öldürülmüş, pek çoğu yaralanmış ve sekizi esir edilerek Erzurum'a götürülmüştü. Ancak Challaye'e göre bunlar için valinin adamlarına verecekleri birkaç bin kuruş, muhakeme sürecinin sona ermesi ve serbest bırakılmaları için yeterli olacaktı¹⁷.

Haziran 1853'te Abdülmecid adlı Hoylu bir İran vatandaşı elindeki bıçağıyla sırasıyla şehirdeki Avusturya, İngiltere, Rusya ve Fransa konsolosluklarına giderek içeri girmeye çalışmıştı. Avusturya ve İngiltere konsolosluklarına alınmayan bu İranlı Rus ve Fransız konsolosluklarına giderek tehdit edici ifadeler kullanmış ve ülkelerinin bayraklarını indirmemeleri durumunda öldürüleceklerine dair tehditler savurmuştu¹⁸. Diğer bir olay da Fransız vatandaşı ve aynı zamanda Erzurum Rusya konsolosu Jaba'nın kayınbiraderi Alexandre Giraud'un Ilıca'nın Kürt sakinleri tarafından saldırıya uğramasıydı. Bu konunun takibi için hemen vali Zarif Mustafa Paşa ile temasa geçen Challaye, yetkililerin suçluları ele geçirmek için gösterdiği yavaşlığı eleştirmekte ve "Erzurum Eyaleti gibi kolluk kuvvetlerinin ve medeni ülkelerin idari kurumlarının bulunmadığı ve yarı vahşi bir halkın yaşadığı yerde

14 CADN, Erzeroum, Vol. 1, Challaye'dan La Valette'e, Erzurum, 28 Ağustos 1852.

15 Benzer gelişmeler Trabzon Eyaleti'nde de ortaya çıkmakta gecikmemişti. Bk. Eyyub Şimşek, "Kırım Savaşı'nın Trabzon Eyaleti'ne Toplumsal Etkileri", *History Studies*, 5/5 (2013), s. 275-280; Mehmet Yavuz Erler, "Trabzon Vilâyeti'nde Kanûn Kaçakları (1856-1869)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, XIX/30 (1996), s. 71.

16 CADN, Erzeroum, Vol. 2, No. 39, Challaye'dan Elçiliğe, Erzurum, 19 Haziran 1853.

17 CADN, Erzeroum, Vol. 2, No. 39, Challaye'dan Elçiliğe, Erzurum, 19 Haziran 1853.

18 CADN, Erzeroum, Vol. 2, Challaye'dan De La Cour'a, Erzurum, 5 Haziran 1853.

Avrupalıların güvenliği ve saygınlığının sadece sıra dışı cezaların söz konusu olmasıyla” sağlanabileceğini ifade etmekteydi¹⁹.

Bölgedeki Laz eşkıyası savaşın şiddetlendiği 1854'te de bölgedeki baskınlarına devam etmekteydi. Mart ayında Bayburt yakınlarında İranlı tüccar Emir Arslan'ın yolunu kesen eşkıya, tüccarın atlarını çalmıştı²⁰. Karmik ve Kodorçor (Hodiçor) adlı Ermeni köyleri ise Mayıs 1854'te başlarında Kumbasaroğlu Süleyman Ağa'nın bulunduğu Laz eşkıyası tarafından basılmıştı. Eşkîya talep ettiği 50 bin kuruşu alamayınca altı kişiyi öldürmüş ve üç kişiyi de yaralamıştı. Kodorçor papazının kendisine yazdığı bir mektup ile olaydan haber olan konsolos Challaye, hemen vali Feyzullah Paşa'ya başvurursa da “diğerleri gibi bu suçun da cezasız kalacağını” belirtmekteydi²¹. Temmuz ayı Erzurum ve çevresindeki cinayet ve soygunların en üst seviyeye çıktığı bir dönem oldu.

Konsolosun rapor ettiği ilk soygun vakası Koşapınar mevkiinde Fransız tüccar Goliti'yi hedef almıştı. Olayı araştırmak üzere 7 Temmuz'da 8 silahlı adamı ile buraya gönderilen Mülazım Temir Bey ve Kâhya Bey'in yaptığı incelemelere göre soygundan sonra hırsızlık yapmaya devam eden ve dört kişiyi öldüren bu eşkıya çetesi bir kervana saldırdıkları sırada baskına uğratmış ve pek çoğu etkisiz hale getirilmişti. Sayıları dokuz olan bu eşkıya Erzurum'a getirilerek hapse konulmuştu. Challaye, bölgenin tam bir karmaşa içinde olduğunu belirterek “yerel idarenin ihmali ve zayıflığından dolayı tüm eyalette işledikleri suçlar cezasız kalan eşkıyaya karşı yolun güvenliğini sağlayacak zaptiyelerin eksikliği yüzünden emniyetin ortadan kalktığını” ifade etmekteydi. Bundan dolayı Challaye, “en azından bu olayda adaletin yerini bulmasını ve suçluların hak ettikleri cezayı almalarını” ve “Erzurum'un Müslüman, Hıristiyan ve Avrupalı tüm sakinlerini tehdit eden” bu derin karmaşa ortamının ortadan kaldırılması için Fransız Elçiliğinin, Babıali nezdinde harekete geçmesini talep etmekteydi²². Çünkü eyaletin diğer yerlerinde Kürtleri harekete geçiren benzeri koşullardan güç alan Laz eşkıyası Erzurum'a ulaşan değişik yollara musallat olarak kendilerine karşı çıkamayacak durumdaki yolculara saldırıp soymaktaydı. Bu nedenle konsolosun en büyük endişesi eşkıyanın “bu yolu kullanan Avrupalıların da yakın zamanda tehdit etmeye” başlayacak olmasıydı²³.

Konsolosun endişelerini haklı çıkaracak olaylar vardı. Temmuz ayının başlarında Zigana'da Türk ve İranlılardan oluşan bir kabile saldırıya uğramış ve iki kişi öldürülmüştü²⁴. 15 Temmuz'da ise Erzurum'a 80 kilometre mesafede Goliti'nin 20 bin kuruş değerinde

19 CADN, Erzeroum, Vol. 2, No. 40, Challaye'dan Elçiliğe, Erzurum, 5 Ağustos 1853.

20 BOA, HR.MKT, 73/57, 2 B. 1270 (31 Mart 1854).

21 CADN, Erzeroum, Vol. 2, No. 5, Challaye'dan Elçiliğe, Erzurum, 1 Temmuz 1854.

22 CADN, Erzeroum, Vol. 2, No. 11, Challaye'dan Elçiliğe, Erzurum, 11 Temmuz 1854.

23 CADN, Erzeroum, Vol. 2, No. 11, Challaye'dan Elçiliğe, Erzurum, 17 Temmuz 1854.

24 Mayıs 1854'te vuku bulan bu saldırıda İranlı Tüccar Ali Ekber yaralanmış ve 300 bin kuruşu çalınmıştı. Daha önce bu yolda bir başka İranlı, Hoylu Ali Esfar ise öldürülmüştü. BOA, HR.MKT, 97/74, 10 R 1271 (31 Aralık 1854).

malını taşıyan küçük bir kervan Kürtler tarafından tamamen soyulmuş ve eşkıya yanına alamadığı eşyayı da tahrip etmişti. Aynı şekilde Erzurum'a gelmekte olan sekiz yolcu Dumlu yakınlarında eşkıyanın saldırısına uğramış ve içlerinden birisi ağır bir şekilde yaralanmıştı²⁵. Bir diğer soygun ise oldukça karmaşık bir meseleye neden olmuştu. Zira bu kez soyguncular, Rusya tarafından, General Wrangel'in emrinden ayrılan bir Kazak müfrezesinden askerlerdi. İran tarafından Erzurum'a doğru yola çıkan ve 2.000 at ve 500 kişiden oluşan bir kervan İran sınırı yakınlarında baskına uğramış ve çok yüksek miktarda mal çalınmıştı. Kervanın içinde İngiliz konsolosu James Brant'ın akrabalarının da olması Erzurum'da geniş bir yankı uyandırmıştı²⁶. İran tarafı kayıpların telafisi için Osmanlı tarafını muhatap kabul ederken, Osmanlı hükümeti Bayezid'in Rus işgalinde olmasından dolayı sorumlunun Rus tarafı olduğunu iddia etmiştir²⁷.

Belliot hakkında yazdığı uzun raporda Challaye, Erzurum'daki İngiliz meslektaşısı Brant ile sabık Erzurum Valisi Feyzullah Paşa nezdinde eyalet genelindeki eşkıyalık hadiseleri hakkında pek çok girişimleri olduğunu; ancak yerel idarenin ihmalleri nedeniyle müdahale edilmeyen durumun her geçen gün daha da kötüleştiğini belirtmekteydi. Öyle ki Feyzullah Paşa hastalık bahanesiyle kendini Erzurum'un dışına atınca emniyetsiz ortam devam etmiş ve eşkıya çeteleri daha serbest bir şekilde dolaşmaya başlamıştı. Feyzullah Paşa'nın aynı görevle Sivas'a tayini ve yerine İsmail Paşa'nın atanmasından sonra konsoloslar bu kez yeni vali nezdinde aynı girişimleri yapmaya devam etmiş ve henüz Ağustos ayının ortalarında Erzurum'a gelerek görevine başlayan yeni vali, selefi döneminde alınmayan tedbirleri alacağı sözünü vermişti²⁸.

Konsolosun verdiği bu örneklerde de görüldüğü gibi yol emniyetinin olmadığı Erzurum ve çevresinde gerekli tedbirleri almadan seyahat etmek çok büyük riskleri göze almak demektir. Öyle ki yaşanan ve önü alınamayan bu hadiselerin bir tarafını eşkıyalar çekerken diğer tarafını da yerel müttefikleri oluşturmaktaydı. Diğer bir ifade ile eşkıyalık hadiselerinde hancılar, yolun geçtiği köylerin ahali ve bazen de yerel idarecilerin teşkil ettiği ve her tarafın bir şekilde pay aldığı bir işbirliği söz konusuydu²⁹. Belliot'nun cinayeti sonrası süreçte

25 CADN, Erzeroum, Vol. 2, No. 11, Challaye'dan Elçiliğe, Erzurum, 17 Temmuz 1854.

26 CADN, Erzeroum, Vol. 2, Challaye'dan Elçiliğe, Erzurum, 25 Ağustos 1854; CADN, Trébizonde, Vol. 7, No. 37, Poncharra'dan Benedetti'ye, Trabzon, 30 Ağustos 1854.

27 Tozlu, *a.g.t.*, s. 167-168.

28 AMAE, CPC, Turquie, Erzeroum, Vol. 4, "Rapport détaillé sur l'assassinat de Mr. A. Belliot".

29 Fulya Özkan, "Gravediggers of the Modern State: Highway Robbers on the Trabzon-Bayezid Road, 1850s-1910s", *Journal of Persianate Studies*, 7 (2014), s. 231-233; Mehmet Yaşar Ertaş, "18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Taşrasında Yasadışılık: Yerel İdarecilerle Eşkıya İlişkileri", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, ed. Osman Köse, İlkadım Belediyesi, Samsun 2017, s. 179-189; Sandwith, *a.g.e.*, s. 70-71.

görüldüğü üzere, olayın faili olan Memioğulları³⁰ eşkıyasının oldukça geniş bir ilişki ağı söz konusuydu ve bu bağlar hadiseleri engellemede ve suçluları etkisiz hale getirmede en önemli engellerden biriydi.

Tehlikeli Bir Yolculuk: Yüzbaşı Belliot'nun Erzurum'dan Ayrılması ve Sonrasında Yaşananlar

Kırım Savaşı sırasında Osmanlı ordusunun subay kadrosu içinde pek çok yabancı istihdam edilmişti. Zira savaş, kendi memleketlerinde açıkta olan pek çok subay için yeni bir istihdam fırsatı yaratmıştı. 1853'ün ortalarından itibaren yabancı subaylar İstanbul'a gelerek Osmanlı ordusunda görev almak için başvurmuş ve hizmet etmeye başlamıştı. Bunların yanında diğer bir subay kaynağı da Macar ve Polonyalı mültecilerdi. Büyük oranda Anadolu Ordusu'nda görev yapan bu subayların bazıları ihtida ederek Müslüman adları almıştı³¹. Ancak askeri eğitimi şüpheli olan çok sayıda yabancı subayın hizmete alınması Osmanlı subayları arasında kıskançlık yarattığı gibi, kendi aralarındaki entrikalar da özellikle Anadolu Ordusu içinde sorunlara neden olmuştu³². Bu sorunlar özellikle Osmanlı ordusunun yenilgisi ve çok sayıda askerin kaybı ile sonuçlanan Kürekdere Muharebesi'nde ortaya çıkmıştı³³. Çünkü Osmanlı subayları, yabancı subayların komutasında görev yapmak istemiyordu. Diğer taraftan da cephede Avrupalı subayların tam olarak tanınmadıkları bir orduda radikal hareketlere girişmesi de yenilgilerin nedenleri arasındaydı³⁴. Muhtemelen bundan dolayı Ordu Müşiri Mustafa Zarf Paşa, bu muharebeden sonra bazı Avrupalı subayların mukavelesini uzatmak istememişti.

30 Belgelerde olayın faili olarak gösterilen Memioğlu Mahmud'un uzun zamandan beri günümüzde Bayburt-İspir arasında taksim edilen ve vadilerde oluşan bölgede etkili yerel bir ailenin üyesi olduğu görülmektedir. Belgelerde "İspir kazası ahalisinden Memioğullarının erbab-ı şekavetten oldukları" veya "İspir kazası sekene Memioğulları eşkıyası" şeklinde bahsedilen ailenin 19. yüzyılın başlarından itibaren zaman zaman merkezi idare ile sorunlar yaşadığı görülmektedir. Bu dönemde Memioğlu Hüseyin, İspir Kazası voyvodalığı yaparken eşkıyalık faaliyetlerine başlamış, birkaç defa Erzurum eyaletine saldırınca hakkında yakalama kararı çıkartılmıştı. Üzerine kuvvet sevk edilen Memioğlu Hüseyin, İspir'den çıkmak zorunda bırakılmış ve daha sonra ele geçirilerek idam edilmiş ve kesik başı İstanbul'a gönderilmişti. Şaban Bayrak, "XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda İspir'in İdari Statüsü ve Bazı Önemli Olaylar", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 24 (2008), s. 27-28; Ahmet Aksın-Emrah Maral, "II. Selim Döneminde Eşkîyalık Olayları ve Eşkîyalıkla Mücadele", *Doğu ve Batı Türklüğünün Ortak Tarihi Devirleri ve Münasebetleri*, ed. Alaaddin Aköz vd, Palet Yayınları, Konya 2018, s. 315; Ailenin geri kalan üyelerinin II. Mahmud döneminde bölgede etkili olmaya devam ettikleri görülmektedir. Yüzyılın ortalarında ise Memioğlu Mahmud, kardeşleri Memioğlu Kör Ömer, Memioğlu İbrahim ve Boz Ali ile İspir, Bayburt ve Gümüşhane dolaylarında karıştıkları sorunlar nedeniyle "bölgenin eşkıyası" arasında gösterilmeye devam etmiştir. BOA, MVL, 588/25, Lef 3, 15 Ra 1274 (3 Kasım 1857).

31 Mesut Uyar, "The Ottoman Officer Corps and the Crimean War", *The Routledge Handbook of the Crimean War*, ed. Candan Badem, Routledge, London 2021, s. 212-222.

32 Mesut Uyar-Edward J. Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, çev. Mesut Uyar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 349; Candan Badem, *Kırım Savaşı ve Osmanlılar*, çev. Eşref Bengi Özbilen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 137-138.

33 W.E.D. Allen- Paul Muratoff, *Caucasian Battlefields: a History of the Wars on the Turco-Caucasian Border, 1828-1921*, Cambridge University Press, Cambridge 1953, s. 76-79.

34 Uyar-Erickson, *a.g.e.*, s. 349.

Bu subaylar arasında yer alan Fransız vatandaşı Alphonse Belliot'yu Trabzon yolunda katledilmeye götüren olaylar zinciri öncelikle onun cepheden ayrılarak Erzurum'a gelmesiyle başlamıştı. Challaye'ın raporuna göre, Anadolu Ordusu'nda "süvari talimcisi" unvanıyla görev yaptığı esnada özellikle 6 Ağustos 1854'te vuku bulan Kürekdere Muharebesi'nde³⁵ oldukça başarılı görevler icra etmiş ve bundan dolayı Müşir Zarif Mustafa Paşa tarafından kaymakam derecesi ve mecidiye nişanı ile ödüllendirilmiş³⁶. Ancak, Sandwith'in anlatımıyla "Kars'taki Türk ordusunda olağanüstü cesaretiyle kendini göstermiş kahraman bir Fransız subayı"³⁷ olan Belliot'nun mukavelesi Anadolu Ordusu müşiri tarafından uzatılmak istenmemiş ve bu da Belliot'yu bizzat İstanbul'a giderek bu konuda seraskerlik makamı ile görüşmeye sevk etmişti. Kars'tan Erzurum'a gelişinde bu durumu Fransız konsolosu Challaye'e belirten Belliot vakit kaybetmeksizin yola çıkma isteğini iletmışti. Ancak Challaye, öncelikle "yolların emniyetsizliğinden ve yalnız seyahat etmesinin tehlikelerinden" bahsetmiş; Erzurum'daki yetkililerden alınacak bir buyruldu ve birkaç zaptiye ile Trabzon'a doğru yola çıkmasını tavsiye etmişti³⁸. Ne var ki bir an önce İstanbul'a gitme isteğini ifade eden Belliot, "hızlı yolculuk etmek istediği ve bir muhafız takımı tarafından yavaşlatılmak istemediğini" ifade etmiş ve "Afrika'da Araplar, Kürekdere'de de Ruslar ile muharebe ettiğini" ve "Trabzon-Erzurum yolunda kol gezen Kürt ve Laz eşkiya çetelerine karşı kendisini savunabileceğini" iddia etmişti³⁹.

Bu şekilde tüm uyarılara rağmen yalnız bir şekilde yola çıkmakta direten Yüzbaşı Belliot, 15 Eylül'de yanında Joseph adlı Macar hizmetçisi olduğu halde Erzurum'dan atları ve eşyaları ile yola çıkmış ve ertesi gün Meymansur Köyü⁴⁰ yakınlarında, içinde Trabzon Kapuçin Rahiplerinden Philippe ve Fransız konsolosluğu kaçıları Castagne'nin olduğu kalabalık bir kervan ile karşılaşmıştı⁴¹. Burada Castagne, tıpkı Erzurum'da konsolosun söylediği gibi Belliot'ya "yolun emniyetsizliği" konusunda ikazlarda bulunmuş; fakat Belliot'nun yola devam etmesine mani olamamıştı. Bu uyarıları dikkate almayarak yolunda devam eden Belliot ve Macar hizmetçisi Koşapınar'a varmış ve geceyi burada geçirmişti. Belliot,

35 Belliot, Trabzon'daki Fransız konsolosu Poncharra'ya 6 Ağustos 1854 günü Osmanlı ve Rus kuvvetleri arasında olan Kürekdere Muharebesi hakkında mektuplar göndermişti. CADN, Trébizonde, Vol. 7, No. 31, Poncharra'dan Benedetti'ye, Trabzon, 19 Ağustos 1854.

36 Anadolu Ordusu'ndaki bir diğer Avrupalı subay Boufante de Belliot'nun Kürekdere Savaşı'ndaki cesaretinden Trabzon'daki Fransız konsolosu Poncharra'ya özellikle bahsetmişti. CADN, Trébizonde, Vol. 7, No. 33, Poncharra'dan Benedetti'ye, Trabzon, 22 Ağustos 1854.

37 Sandwith, *a.g.e.*, s. 46.

38 Erzurum Meclisi mazbatasına göre "yanına zaptiye almaksızın ve yol buyruldustu istihsal itmeksizin", BOA, HR.MKT, 98/19, Lef 7, 27 S 1271 (19 Kasım 1854).

39 AMAE, CPC, Turquie, Erzeroum, Vol. 4, "Rapport détaillé sur l'assassinat de Mr. A. Belliot".

40 Aziziye İlçesine bağlı Başçakmak Köyü.

41 Castagne, belli bir süre izin alarak İstanbul'a gitme hazırlıkları yapan Challaye'nin yerine konsolosluk işlerini idare etmek üzere Trabzon'dan Erzurum'a gitmekteydi. CADN, Trébizonde, Vol. 7, No. 38, Poncharra'dan Benedetti'ye, Trabzon, 6 Eylül 1854.

yolun emniyetsizliği konusunda Koşapınar Menzil Hanı'nda da yeniden uyarılar almıştı⁴². Sandwith'e göre ise menzil hanının amiri, Fransız yüzbaşıya "iyi bir bahşiş verirse emniyetli bir yol tarif edeceğini belirtmiş; eğer bunu yapmazsa soyulma tehlikesinin yüksek olduğunu" söylemişti⁴³. Belliot'nun tehlikeli yolu takip ettiği ve daha sonrasındaki soruşturma sürecinde bu hanın amirinin de tutuklandığı dikkate alındığında, Fransız yüzbaşının kendisinden istenen bahşişi vermediği veya Sandwith'in deyimiyile hancının, "bölgedeki soyguncularla birlikte çalışarak ve ganimetten pay almak için zengin seyyahların yola çıkacağı zamanı soygunculara önceden haber ettiği" söylenebilir.

Koşapınar'dan 17 Eylül Pazar günü yola çıkan Yüzbaşı Belliot ve hizmetçisi öğleden sonra Çoruh Vadisi'nde yer alan Yanık Köprü olarak bilinen yere ulaşmıştır. Bu köprüyü geçtikten sonra bazıları köprü'nün arkasında bazıları da derenin (Masat Deresi) kıyısındaki kayaların arkasında saklanan 17 silahlı adamla karşılaşmıştır. Sandwith'in aktardığına göre Belliot ve hizmetçisinin karşısına çıkan tüfek, tabanca ve kamalar ile donanmış Laz eşkiya ilk önce kendilerini zaptiye olarak tanıtmışlar ve Belliot ve hizmetçisinden tezkerelerini göstermelerini talep etmişlerdi⁴⁴. Bunların lideri olan Memioğlu Mahmud⁴⁵, Belliot'ya "kim olduğunu, nerden geldiğini ve nereye gittiğini" sormuş ve "kendisinin ve hizmetçisinin elindeki paraları kendilerine vermelerini" istemiştir. Bunların soyguncular olduğunu anlayan Belliot'nun Macar hizmetçisi, efendisine "onların zaptiye olmadığını" fısıldayarak onlarla konuşurken durmamaları ve yola devam etmelerini de telkin etmişti. Bunun üzerine Belliot atını dörtlüye sürmeye başlayınca haydutlar arkalarından pek çok atış yapmış; bunlardan sadece biri Belliot'nun sağ kalçasına isabet etmişti. Erzurum Meclis mazbatasına göre ise Belliot'nun karşısına çıkanlar başlarında "Laz taifesinden Memioğlu Ömer'in olduğu hayadid" idi ve Fransız subayın bunların üzerlerine at sürüp ve bir el ateş ederek eşkiyadan birinin eline kurşun isabet ettirmesi üzerine Memioğlu Mahmud ve avanesi tarafından "itlâf ve ihlâk" olunmuştu⁴⁶. Ancak Challaye'in aktardığı detaylara göre olaylar bu kadar kısa sürmemişti. İlk karşılaşmadan sonra yoluna devam eden Belliot, Yanık Köprü'ye 400 metre mesafede bir yerde bir kez daha çalılıkların arasından çıkan dört eşkiya ile karşılaşmış ve bunun üzerine silahına sarılarak iki el ateş edip eşkiyalardan birini öldürmüş, diğerini de ağır yaralamıştı. Bunun üzerine eşkiya, Belliot'nun üzerine ateş açmaya başlamış ve kurşunlardan biri bu kez sol koluna tesadüf etmiş, yine de yüzbaşının yoluna devam etmesine mani olmamıştı⁴⁷.

42 AMAE, CPC, Turquie, Erzeroum, Vol. 4, "Rapport détaillé sur l'assassinat de Mr. A. Belliot".

43 Sandwith, *a.g.e.*, s. 70.

44 Sandwith, *a.g.e.*, s. 46.

45 Sandwith'in "Kara Mahmud" olarak ifade ettiği Memioğlu Mahmud, Osmanlı Arşiv belgelerinde "Bayburt'un Abusta (Çakırbağ) kariyesinden orta boylu, kara kaşlı, kara gözlü ve kumral bıyıklı" birisi olarak tarif edilmekteydi. BOA, MVL, 588/25, Lef 3, 15 Ra 1274 (3 Kasım 1857); Sandwith, *a.g.e.*, s. 75.

46 BOA, HR.MKT, 98/19, Lef 7, 27 S 1271 (19 Kasım 1854).

47 AMAE, CPC, Turquie, Erzeroum, Vol. 4, "Rapport détaillé sur l'assassinat de Mr. A. Belliot".

Eşkîya takımı ile ilk karşılaşmalarında Belliot ile Macar hizmetçi Joseph'in birbirlerinden ayrıldıkları anlaşılmaktadır. Eşkîya, Macar hizmetçinin atını ve eşyaları ele geçirmiş, bu sırada Macar hizmetçi fırsattan istifade ile kaçarak efendisine yardım istemeye gitmiş ve Belliot'nun ikinci defa karşısına çıkan dört eşkıyanın arasından geçmeye muvaffak olmuştu. Yüzbaşıya ulaşmaya çalışırken on beş dakika ileride kendilerine yardım edebilecek bir grup ile karşılaşmıştı. Bu grup birkaç saat önce soyulan bir Türk ve bir Arap yolcu ile seyahat eden silahlı bir Hoca'dan (Molla) oluşmaktaydı. Bu molla, hizmetçi Joseph'in efendisine yardım götürmek üzere ısrar ettiği bir sırada eşkıyanın lideri olan Memioğlu Mahmud iki atlı adamı ile Macar hizmetçinin yanına varmıştı. Hizmetçi Joseph, eşkıyadan biri olan Abdul Ağa'yı kılıç darbesiyle yaralanmış ve sağ elindeki üç parmağını kesmişti. Memioğlu Mahmud bunun üzerine Macar hizmetçinin başına şiddetli bir şekilde vurmuş, attan düşen Joseph bilincini kaybetmiş ve üzerinde ne varsa alınarak eli kolu bağlanmıştı⁴⁸.

Asıl hedefi Yüzbaşı Belliot olan Memioğlu Mahmud, adamlarının pek çoğunu yolu ve hizmetçi Joseph'i kollamak üzere geride bıraktıktan sonra yanındaki üç adamıyla Belliot'nun peşine düşmüştü. Birini öldürdüğü ve diğerini de yaraladığı eşkıyanın kendisini takip edeceğinden emin olan Belliot aldığı iki yaraya rağmen yoluna devam etmiş; ancak gücünün bittiğini anladığı için nehri geçerek yardım ve himaye almak umuduyla sakinleri Müslüman olan ve ekinlerini dövmekle meşgul olan Masat Komları Han denilen küçük bir köye sığınmıştır. Burada atından inerek susuzluğunu gidermek için köylülerden su isteyen Belliot, arazinin sahibi olan Yusuf Ağa tarafından çayın yanına taşınmış ve daha sonra saman ve buğday yığınlarının olduğu bir yere getirilmiştir. Belliot'nun ısrarlarına rağmen Yusuf Ağa, onun köye sığınma talebini karşılıksız bırakmış, kan kaybetmeye devam eden yüzbaşı işlerini sürdürmeye başlayan köylüler tarafından terk edilmiş ve başka bir yardım görmemişti. Çok geçmeden Memioğlu Mahmud, üç atlısıyla birlikte çıkagelmiş, Yusuf Ağa'yı uzaklaştırarak Belliot'nun kafasına sert bir şekilde vurarak bilincini kaybetmesine neden olmuştu⁴⁹. Daha sonra Memioğlu Mahmud ve Abdul Ağa dolu tüfeklerini Belliot'nun göğsüne doğru boşaltmışlardı. Devamında Fransız subayı soyan eşkıya ne varsa almış ve köylülere verdikleri bir miktar para ile cesedini hemen ortadan kaldırmalarını istemişti⁵⁰.

48 AMAE, CPC, Turquie, Erzeroum, Vol. 4, "Rapport détaillé sur l'assassinat de Mr. A. Belliot".

49 Trabzon'dan Erzurum'a gitmek üzere Masat'tan geçen ve Belliot'nun gömülmesinden hemen sonra aynı hana uğrayan Sandwith'in, Belliot'nun son anlarına ilişkin duydukları şu şekildedir: "*Hanın kapısına dörtümla ve son hızla biri gelmiş, sendeleyerek atından inmiş. Ağzından kan geliyormuş, elbiseleri kan içindeymiş. Elinde bir tabanca varmış. Fesi, Avrupa usulü ceketi ve pantolonuyla modern Türklerin kıyafetindeymiş. Adam atından iner inmez bu yörede bilinen ve onu takip eden dört beş dağlı, koşarak adamın zorla ayakta durduğu han kapısına gelmişler ve hepsi birden saldırmışlar. Adam tabancasında kalan mermileri de ateşledikten sonra kaderine razı olmuş. Birkaç yara alıp düşmüş, eşkıyaların başı tüfeğinin dipçığıyle kafasını ezmiş. Soyuncular adamın üzerinde ne buldularsa alıp tepenin ardında kaybolmuşlar*". Sandwith, a.g.e., s. 45-46.

50 Eşkîyalar Belliot'nun parasını, mührünü ve atını, tüfeğini, kâğıtlarını almıştır. Bu kâğıtlar arasında Anadolu Ordusu Müşiri tarafından verilen ve Belliot'nun İstanbul'da 5.250 kuruş almasına imkân veren bir senet ve biri Fransa dışişleri bakanlığı diğeri de İstanbul'daki Fransız maslahatgüzarına verilmek üzere hazırlanan mektup da yer alıyordu. AMAE, CPC, Turquie, Erzeroum, Vol. 4, "Rapport détaillé sur l'assassinat de Mr. A. Belliot".

Bu şekilde Belliot’yu öldüren Memioğlu ve adamları Challaye’in tabiriyle “kanlı seferin ganimetlerini” yanlarına alarak ve Macar hizmetçi Joseph’in olduğu yere geri dönmüşlerdi. Burada Joseph halen daha yanında bulunan molların arabuluculuğundan istifade ile canını kurtarmaya çalışmaya devam ediyordu. Bunun için yanında olan ve Müşir Zarif Mustafa Paşa’nın Kars’tan ayrılırken Belliot’ya verdiği tezkereyi kullanmaya çalışıyordu. Ancak Memioğlu Mahmud’un yarım kalan işini bitirmek ve hizmetçiyi de öldürmek için harekete geçmesi üzerine Joseph, son ibadetini yapmayı ve acı çekmek istemediği için kalbinden vurulmayı dilemişti. Hizmetçi Joseph tarafından yaralanan Abdul Ağa ise infazın gerçekleştirilmesi konusunda ısrar ediyordu. Memioğlu Mahmud, Abdul Ağa’yı ikna ederek hizmetçinin öldürülmemesini istemiş, hatta Macar hizmetçiyi kendi hizmetinde olmaya davet etmişti. Bunu kabul etmeyen Joseph, yine de serbest bırakılmış; ancak kıyafetleri haydutlar tarafından alındığı için yarı çıplak bir halde yola koyulmuştur. Bir gün ve bir gecelik yürüyüşten sonra Bayburt’a üç saat mesafede bir hana ulaşmış, burada iki gün kalmış ve bir kervanın bu hana uğramasından sonra kervan ile Erzurum’a gelmiştir. Diğer tarafta Belliot’nun cesedi ise Memioğlu’nun Masat’tan ayrılmasından sonra Yusuf Ağa’nın adamları tarafından, Challaye’in deyimiyle “bir köpek gibi” eski bir hanın içine sürüklenerek terk edilmiş; bu olaydan dolayı kendinden kuşkulandırılmasından endişe eden Yusuf Ağa, onu yeniden bir tahıl ambarına sürükleyerek kum ve saman karışımı ile gömmüştü⁵¹.

Cinayete karışan ve bir şekilde yaşananlara tanıklık edenlerin ifadelerinden hareketle ortaya çıkan bu detayları aktaran Challaye, Fransız elçiliğine yazdığı raporunun bu kısmını “çok sayıda yolcu ve kervanın kullandığı Trabzon-Erzurum yolunda elli civarında eşkiya tarafından gün ortasında işlenen cinayetin benzerlerinin Osmanlı hükümetinin vurdumduymazlığından dolayı yeniden yaşanabileceği” tespiti ile bitirmekteydi⁵².

Cinayetin Erzurum’daki Yankıları: Challaye’in Girişimleri ve Castagne’nin Misyonu

Cinayet haberinin Erzurum’a ulaşmasının iki-üç gün sürdüğü anlaşılmaktadır. Zira bu konuda Fransız konsolosu Challaye’in ilk raporu 20 Eylül tarihidir. Bunun yanında, bir an önce Erzurum’a ulaşarak olayı yetkililere anlatıp katillerin yakalanması için harekete geçilmesini isteyen ve haberi Erzurum’a ulaştıran kişi olduğunu belirten Sandwith’in 17 Eylül’de Masat’tan hareket edip iki gece yolda konakladıktan sonra 19 Eylül akşamı Erzurum’a vardığı anlaşılmaktadır⁵³. Bu şekilde Belliot’nun hizmetçisi Joseph’in Erzurum’a varmasından önce şehre ulaşan bu cinayet haberi, Erzurum’daki Avrupalı topluluk arasında büyük bir tepkiye neden olmuştu. Eyalet idaresinden ilk tepki olarak, Bayburt Kazası müdürü

51 AMAE, CPC, Turquie, Erzeroum, Vol. 4, “Rapport détaillé sur l’assassinat de Mr. A. Belliot”.

52 AMAE, CPC, Turquie, Erzeroum, Vol. 4, “Rapport détaillé sur l’assassinat de Mr. A. Belliot”.

53 Sandwith, *a.g.e.*, s. 68; Challaye ise haberin bir Türk tatar ve atlı postacı tarafından getirildiğini belirtmektedir. CADN, Erzeroum, Vol. 2, No: 16, Challaye’den Elçiliğe, Erzurum, 26 Eylül 1854.

Mustafa Ağa'ya haber verilmiş ve bölgenin güvenliğini sağlamak üzere kır serdarının gerekli tedbirleri alması istenmiştir⁵⁴. Haberin Fransız konsolosluğuna ulaşması ile Sandwith'in de belirttiği gibi, "hükümet yetkilileri nezdinde adalet talebinde bulunmak ve cesur yüzbaşının katillerinin yakalanıp cezalandırılmasını istemek, yüzbaşının mensup olduğu milletin (Fransız) konsolosunun görevi olduğu için"⁵⁵ ilk ciddi adımlar da konsolos Challaye'den gelmiştir⁵⁶.

Anadolu Ordusu'nda görev yapmak üzere Erzurum'a gelen Albay Williams'a dair hazırladığı 20 Eylül tarihli raporda cinayetten bahseden Challaye, henüz cinayet ile ilgili sağlam bilgiler elde etmediği için Belliot'nun 17 Eylül Pazar günü "Kürtler" tarafından Erzurum-Trabzon yolunun yüzüncü kilometresinde öldürüldüğünü öğrendiğini ifade etmiş ve bu konuda öncelikle yerel otoriteler nezdinde suçluların yakalanması için gerekli adımları attığını belirtmiştir. Diğer taraftan Erzurum'da derin bir yankı uyandıran bu olayı tahkik etmek üzere, Erzurum'a henüz yeni gelmiş olan ve yolda Belliot ile karşılaşan Castagne'yi görevlendirdiğini elçiliğe bildirmiştir⁵⁷.

Challaye, Belliot'nun katline dair haberin Erzurum'a ulaştığı günün akşamı hemen vali konağına giderek İsmail Paşa ile bu konuda atılmasını istediği adımlar hakkında bir görüşme gerçekleştirdi. Sandwith, konuyla ilgili olarak vali ile konsolos arasındaki bu ilk görüşmede geçenleri Erzurum'da kendisine ulaşan bilgiler ekseninde ve İsmail Paşa ile Fransız konsolosu arasındaki münasebetlere dair tespitler de yapacak şekilde aktarmaktadır. Anlatısında vali ve konsolosun isimlerini zikretmemeyi tercih eden Sandwith'e göre vali konağına giden Fransız konsolosu burada valinin meseleyi kendisine bırakmasının daha iyi olacağına dair bir karşılık almıştır⁵⁸. Bunun üzerine Challaye "öldürülen subayın bir Fransız vatandaşı olması nedeniyle olayın kendi yetki sınırları içinde olduğunu" ileri sürmüştü ve "hükümetine iletmek üzere cinayet mahalline bizzat gidip gerçek durumu tespit etmesi" gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca validen, kendisine emniyetini sağlamak için maiyetine yirmi zaptiye vermesini rica etmiştir. Bunun üzerine İsmail Paşa, isterse bin zaptiye verebileceğini belirtmiş; ancak bu işi konsolosun değil de kendi adamlarının yapması konusunda diretmiş, bu

54 BOA, HR.MKT, 98/19, Lef 7, 27 S 1271 (19 Kasım 1854).

55 Sandwith, *a.g.e.*, s. 68.

56 Erzurum'da Fransız konsolosluğunun kuruluşu ve Kırım Savaşı'na kadar görev yapan konsolosların faaliyetleri hakkında bk. Özgür Yılmaz, "Erzurum'da Fransız Konsolosluğu: Kuruluşu, Konsoloslar ve Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Osmanlı Hâkimiyetinin 500. ve Kurtuluşun 100. Yılı Uluslararası Erzurum Sempozyumu, Bildiriler*, ed. M. Küçükuşurlu vd. Erzurum Teknik Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2018, s. 118-143.

57 CADN, Erzeroum, Vol. 2, No. 15, Challaye'den Elçiliğe, Erzurum, 20 Eylül 1854.

58 Sandwith'e göre Fransız konsolosu "*Türk adab-ı muâşeret kurallarının bir kısmına katlanmak zorunda kalmış; karşılıklı olarak kahveler içilip çubuklar tütürüldükten, iki taraf arasında sahte gülücükler ve tatlı iltifatlar teati edildikten sonra, Erzurum Eyaleti sınırları içinde bir Fransız yüzbaşının katledildiğini söyleyerek*" konuya girmiştir. Bunun üzerine öfkeye kapılan İsmail Paşa "*bu it oğlu itler benim sakalına pislik bulaştırmaya çalışıyorlar ama inşallah ne analarını ne de babalarını bırakacağım, hepsini yakıp yok edeceğim*" diyerek konsolostan işi kendisine bırakmasını istemiş ve eşkıyaya gereken cezayı kendisinin vereceğine dair teminat vermişti. Sandwith, *a.g.e.*, s. 69-70.

da Challaye'ın, valiyi sıkıştırarak bazı tehditler ileri sürmesine neden olmuştur. Sandwith'e göre bu sayede Challaye, İsmail Paşa'dan "istediği her şeyi" alabilmişti⁵⁹. Erzurum Meclisine göre ise "maslahatın uzamaması" ve "gaile-i mesele-i muzırranın arasına, bu meseleyi de sokmamak", yani savaşın devam ettiği bir zamanda bu konuyla daha fazla uğraşmamak için Challaye'ın talepleri valilik tarafından kabul edilmişti⁶⁰.

Challaye 20 Eylül gecesi gerçekleşen bu ilk toplantı ile yetinmemiş, ertesi sabah bir kez daha vali konağında İsmail Paşa ile Anadolu Ordusu'ndan Mehmet Reşid Paşa, Erzurum Defterdarı Kazım Bey ve Mustafa Paşa'nın da iştirak ettiği ikinci bir görüşme gerçekleştirmişti. Challaye'ın, İsmail Paşa'ya yazdığı teşekkür mektubunda verdiği bilgilere göre, konsolos bu ikinci görüşmede Anadolu Ordusu'nda görevli Polonyalı⁶¹ Yüzbaşı Hoscowski (Ömer Efendi) komutasında bölgeye 200 asker gönderilmesini de talep etmiştir. Aynı şekilde Castagne'nin bu süreçteki misyonundan da valiyi bahseden Challaye, valinin taleplerine verdiği olumlu karşılığı Fransız Dışişleri Bakanlığına ve elçiliğine bildireceğini ifade ederek desteklerinden dolayı valiyi teşekkür etmişti⁶².

Tahkikat sürecini Osmanlı makamlarına bırakmayarak bizzat yürütmek isteyen Challaye valilikten de gerekli yetkiyi ve desteği aldıktan sonra hazırladığı bir plan çerçevesinde harekete geçti. İlk olarak bu tahkikat sürecini yönetme işini Castagne'ye havale etti. Zira Castagne, Challaye'ın İstanbul'da izinli olarak ikamet ettiği dönemde konsolosluğu idare ederek savaşa ilişkin gelişmeleri Erzurum'dan takip etmişti⁶³. Muhtemelen bu dönemde Challaye, yaşadığı sağlık sorunlarından dolayı temelli olarak Erzurum'dan ayrılma hazırlıkları yaptığı için bu işi "güvenebileceği" Castagne'ye havale etmeyi uygun bulmuştu⁶⁴. Her ne kadar Sandwith eserinde Erzurum'daki bu girişimleri ve cinayet mahalline giderek incelemeler yapan kişinin "Fransız konsolosu" olduğunu belirtse de⁶⁵ Fransız arşiv belgelerinin de gösterdiği gibi, Erzurum'da ilk ilk adımları atanın Fransız konsolosu Challaye, cinayet bölgesi olan Bayburt'a giderek süreci takip edenin ise Castagne olduğu açıktır. Zira eşkıyaya yönelik kovuşturma ve soruşturma sürecinde aktif olanın da Castagne olduğu görülmektedir.

Castagne bu misyonu elbette Challaye'dan aldığı talimatlar doğrultusunda icra edecekti. 21 Eylül'de konsolosun Castagne'ye verdiği talimatlarda öncelikle yardımcısından cinayeti

59 Sandwith, *a.g.e.*, s. 69-70; BOA, HR.MKT, 98/19, Lef 7, 27 S 1271 (19 Kasım 1854).

60 BOA, HR.MKT, 98/19, Lef 7, 27 S 1271 (19 Kasım 1854).

61 Osmanlı belgelerine göre "Macarlu". BOA, HR.MKT, 98/19, Lef 7, 27 S 1271 (19 Kasım 1854).

62 CADN, Erzeroum, Vol. 2, No. 1, Challaye'den Erzurum Valisine, Erzurum, 21 Eylül 1854.

63 Challaye Ekim 1853-Mayıs 1854 arasında izinli olarak İstanbul'da ikamet etmiştir.

64 Challaye'nin izinli olarak Paris'e gitme talebi 18 Temmuz tarihli bir elçilik yazısı ile onaylanmıştı; ancak konsolosun Erzurum'dan ayrılması Castagne'nin şehre gelmesine bağlı olduğu için Ekim ayının ortalarına kadar Erzurum'da beklemek zorunda kaldı. Diğer taraftan Belliot meselesinin sonuçlandırılması da Challaye'ın Erzurum ikametini uzatmış görünmektedir. CADN, Erzeroum, Vol. 2, No. 1, Challaye'den Elçiliğe, Erzurum, 25 Ağustos 1854.

65 Sandwith, *a.g.e.*, s. 70.

aydınlatmasını, Belliot'nun cesedini gömülü olduğu yerden çıkararak teşhis etmesini ve Katolik Ermeni mezarlığında gömülmek üzere Erzurum'a getirmesini istemişti. Bu görevi icra etmek için de Castagne'nin maiyetinde konsolosluğun kaçıları, yardımcı tercümanı ve Erzurum'da mukim Fransız hekim Claudius Payet de görevlendirilmişti. Aynı şekilde İsmail Paşa, Castagne'nin muhafızı olarak 15 zaptiye de görevlendirmişti. Valinin, Challaye ile yaptığı mutabakata göre Castagne'nin bölgede ikamet ederek adli soruşturmayı icra etmesi ve mümkünse suçluların yakalanması için gerekli operasyonlara iştirak etmesi konusunda yetkilendirilmişti. Yine, Challaye'm talebiyle İsmail Paşa, Yüzbaşı Hoscowski'yi 200 kişilik bir Arnavut müfrezesi ile İspir ve Bayburt civarındaki dağları dolaşarak haydut yatağı olan yerleri keşfetmekle görevlendirmişti⁶⁶. Fransız konsolos, Castagne'nin bu misyonunda neler yaptığına dair detayları Erzurum'a dönüşünden sonra kendisine bir rapor halinde sunmasını da talep etmişti⁶⁷.

Masat Köyü'ne Varış: Yüzbaşı Hoscowski ve Castagne'nin İlk Faaliyetleri

Yukarıda ifade edilen hazırlıkların tamamlanmasından sonra Castagne, Sandwith'in deyimiyle "Erzurum'dan küçük bir orduyla" yola çıktı. Sandwith'e göre Castagne, maiyetinde yer alan başıbozuklarla Poçık'te⁶⁸ bir araya gelip Koşapınar'a doğru yoluna devam etti⁶⁹. Kafile Erzurum'a bir fersah mesafede Belliot'nun hizmetçi Joseph ile karşılaştı. Burada Yüzbaşı Hoscowski, onu da suçu ortaya koyma sürecinde ve cinayete karışanları ortaya çıkarmada faydalı olabileceği gerekçesiyle yanına aldı. Kafile Koşapınar'dan geçerken bu kez Joseph'in olay sırasında karşılaştığı molla ile karşılaşıldı. Yüzbaşı Hoscowski, onu da alıkoyarak sorguya çekti. Bu sorgu sırasında Memioğlu Mahmud'un, Belliot'nun öldürüldüğü gün hırsızlar tarafından çalınan ve kendisine verilen eşyalarını geri verdiği ortaya çıkmıştır. Molla'ya göre bu iadenin nedeni Bayburt Meclisi üyeleri Ali Bey ve Ali Paşa'nın Memioğlu'na yazdığı bir tavsiye mektubuydu. Bu bilgileri veren molla daha sonra Yüzbaşı Hoscowski'nin talimatıyla bir muhafız eşliğinde Erzurum'a gönderildi⁷⁰. Sandwith'in anlatımına göre Koşapınar'da da kafile soruşturmaya devam ediyordu. Koşapınar'a varıldıktan sonra, Belliot'nun emniyetli bir yol tutmamasından sorumlu olduğu veya eşkiyaya haber ulaştırdığı düşünülen buradaki hancı⁷¹ da tutuklanmıştı. Yolun emniyetli olmamasından dolayı Castagne, tutuklular ile Koşapınar'da kalırken Yüzbaşı Hoscowski Masat'a doğru ilerlemişti. Challaye'ye göre, Masat yolunda Yanık Köprü olarak bilinen mahal yakınlarında Yüzbaşı Hoscowski, Bayburt Zaptiye Yüzbaşısı olan Bayraktar Ahmet

66 Sandwith'e göre, Fransız konsolosu tahsis edilen zaptiyelerin yeterli bir koruma sağlayamayacağından endişelenerek validen 100 başıbozuk askeri talep etmişti. Sandwith, *a.g.e.*, s. 70.

67 CADN, Erzeroum, Vol. 2, No. 2, Challaye'den Castagne'ye, Erzurum, 21 Eylül 1854.

68 Aziziye ilçesine bağlı Paşayurdu Köyü.

69 Sandwith, *a.g.e.*, s. 70.

70 AMAE, CPC, Turquie, Erzeroum, Vol. 4, "Rapport détaillé sur l'assassinat de Mr. A. Belliot".

71 Burası Koşapınar yakınlarındaki Zazan hanları olmalıdır. Bk. Tozlu, *a.g.t.*, s. 252.

Ağa ile karşılaşmıştı⁷². Sandwith'e göre bu kişi beraberinde 350 başıbozuk askeri ile gelen Bayburt kazası müdürüydü⁷³.

Bayburt'tan gelen kuvvetlerle birleşen Yüzbaşı Hoscowski geçitleri kontrol etmek amacıyla Masat'a doğru yoluna devam ederek Belliot'nun katledildiği Masat hanları denilen yere ulaştı. Yüzbaşı Hoscowski burada içinde Yusuf Ağa ve oğlunun da olduğu herkesi tutuklamış, birbirinden ayrı ve sert bir şekilde sorguya çekerek cinayete ve eşkıyaya dair epey bilgi almıştı. Bu sorgu sırasında Yusuf Ağa, bir gün önce Memioğlu Mahmud'un üç adamıyla evinde kaldığını ve kendisinden beş ata yüklediği 50 kişilik iaşe aldığını ifade etmişti. Bu değişik sorgulamalardan sonra Hoscowski, Erzurum ile Bayburt arasında ve pek çok yolun kesiştiği yerlerde 12, 15 ve 20 kişilik karakollar tesis etmiş ve Koşapınar'da bekleyen Castagne'ye yazarak emin bir şekilde görevlendirildiği işleri icra etmek üzere Masat'a doğru yoluna devam edebileceğine dair haber yollamıştı. Bunun üzerine Koşapınar'dan yola çıkan Castagne de cinayet mahalli olan Masat hanlarına ulaşmıştı⁷⁴.

Masat'a ulaşmasının ertesi günü Castagne ve yardımcıları, Belliot'nun cesedini gömülü olduğu yerden çıkardı ve maiyetinde yer alan Fransız hekim Dr. Payet ile Fransız adli tıp hükümlerine göre inceleme yaparak hükümete gönderilmek üzere bu süreci bir rapor haline getirdi. Muhtemelen bu işleri yaptığı 25 Eylül gününün akşamı da Belliot'nun cesedini Erzurum'a doğru gönderdi. Bunun dışında Castagne, bu süre zarfında cinayete giden süreçte elde ettiği izlenimleri de Erzurum'daki amiri Challaye'ye bildirmeyi de ihmal etmedi. Masat'tan gönderdiği ilk mektupta Castagne, öncelikle içlerinde Belliot'nun da katili olduğunu düşündüğü 14 kişiyi tutukladıklarını belirtmekteydi. Bunun yanında Castagne, bölgedeki eşkıyanın Memioğlu ailesine mensup iki kardeş olduğunu, elde ettiği tüm bilgilerin bu kardeşi işaret ettiğini bildirmekteydi. Castagne bu kardeşlerin yaşadığı köyleri, eşleri, çocukları ve köylüler ile olan münasebetlerine kadar oldukça ayrıntılı bilgiler topladığını da vurgulamaktaydı. Bu bilgilerden sonra Castagne, eşkıyayı ele geçirmenin kolay olacağını; ancak bunun Yüzbaşı Hoscowski'ye, Erzurum valiliğinden gelecek ve kolay hareket etmesine imkân tanıyacak bir buyruldu ile mümkün olabileceğini vurgulamaktaydı. Bu buyruldu bölgedeki tüm müdürlere, özellikle de İspir kazası müdürlüğüne yönelik emirler ihtiva etmeliydi. Çünkü Castagne, eşkıyanın sığındığı yer olan İspir kazası müdürünün yardımını olmadan bu işi icra etmenin imkânsız olacağını ifade ediyor ve amirinden Erzurum Valisi İsmail paşa nezdinde harekete geçerek söz konusu buyrulduunun bir an önce Yüzbaşı Hoscowski'ye gönderilmesini talep ediyordu⁷⁵.

72 AMAE, CPC, Turquie, Erzeroum, Vol. 4, "Rapport détaillé sur l'assassinat de Mr. A. Belliot".

73 Sandwith, *a.g.e.*, s. 71.

74 Challaye 14 Ekim tarihli bu raporda muhtemelen yanlışlıkla Castagne'nin Masat'a geliş tarihini 28 Eylül olarak göstermiştir. Zira Challaye daha önceki raporlarında onun 25 Eylül'de Masat'tan kendisine mektup yazdığını da ifade etmektedir. CADN, Erzeroum, Vol. 2, No. 16, Challaye'den Elçiliğe, Erzurum, 26 Eylül 1854; CADN, Erzeroum, Vol. 2, Challaye'den Elçiliğe, Erzurum, 14 Ekim 1854; Sandwith, *a.g.e.*, s. 71.

75 CADN, Erzeroum, Vol. 2, No. 3, Castagne'den Challaye'a, Masat, 25 Eylül 1854.

Castagne, Masat'ta Memioğullarının yerel idareciler ile olan bağlantıları hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Buna göre “Bayburt kaza meclisinin iki üyesi, Ali Paşa ve Ali Efendi'nin Memioğullarının başında olduğu bu eşkıya güruhu ile ortaklıkları” vardı ve bu eşkıya çetesi reisleri sık sık onların evinde toplanmaktaydı. Yakın zamanda Bayburt kazası müdürü⁷⁶ kaza meclisine bir mazbata yazdırarak bu eşkıya takımının faaliyetlerini önlemek üzere adam görevlendirilmesi için talepte bulunmuş; mecliste sadece Ali Efendi ve Ali Paşa⁷⁷ mazbatanın hazırlanmasına karşı çıkararak imzalamayı reddetmişti. Bundan dolayı Castagne bu iki kişinin yakalanıp bir an önce Erzurum'a gönderilmeleri için Erzurum valisinin emir vermesi gerektiğini ifade etmekteydi. Bunların yanında Castagne, Yüzbaşı Hoscowski'nin yanında küçük bir birlik ve Tortum müdürü olduğu halde İspir'in Kirek (Kırık) adlı bir köyünde olduğunu ve çıkan çatışmalarda herhangi bir yaralı veya ölü vermediklerini; ancak üç adamlarının Memioğlu tarafından esir edildiğini belirtmekteydi⁷⁸.

Konsolosların da ifade ettikleri gibi bu mesele sadece Erzurum tarafında valiliğin girişimleri ile çözülecek bir sorun değildi. Zira Trabzon-Erzurum yolunun emniyeti her iki eyaletin de ortak sorunuydu. Bu yolda vuku bulan bir soygun veya cinayet iki tarafta da endişe ve korku yaratmaktaydı. Bu bakımdan Belliot'nun öldürülmesi haberi önce Erzurum'a ulaştıktan sonra burada mukim bir Fransız tüccar tarafından hemen Trabzon'daki Fransız konsolosu Poncharra'ya bildirilmişti⁷⁹. Daha sonra bu haberin resmi olarak teyit edildiğini gören Poncharra, Erzurum valisinin katilleri yakalamak üzere bölgeye asker sevk etmesini “geç kalınmış bir tedbir” olarak değerlendirmekteydi⁸⁰. Ancak bu süreçte Poncharra'nın da işbirliğine ihtiyaç vardı. Bu amaçla Bayburt'ta bulunan Castagne, Poncharra'ya 29 Eylül tarihli bir mektup gönderdi. Castagne'nin bu mektubuna göre Yüzbaşı Hoscowski komutasında 200-300 civarında süvari Belliot'nun katillerini yakalamak üzere mücadele ediyordu. Eşkıyanın pek çoğu ele geçirilmişti ve geri kalanlar da Assor⁸¹ köyüne çekilerek burada kuvvet toplamaya çalışmaktaydı. Bundan dolayı Castagne, Trabzon valisinin, Erzurum Eyaleti'ne komşu müdürlüklere Belliot'nun katillerini yakalama sürecinde işbirliği yapmaları yönünde emirler vermesini talep etmişti. Bu talep üzerine Poncharra, Trabzon'da hemen valiliğe gitmiş ve aynı akşam kendisine gönderilen ulak ile bölgedeki değişik müdürlere hitaben yazılmış beş mektubu Castagne'ye göndermişti⁸².

76 Osmanlı Arşiv belgelerine göre bu dönemde Bayburt kazası müdürü Emin Bey'in yerine göreve gelen Mustafa Alemdar (Bayraktar) Ağa'ydı. Bk. BOA, C.DH, 225/11247, 8 B. 1270 (6 Nisan 1854); Yunus Özger, *XIX. Yüzyılda Bayburt (1830-1900)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 2007, s. 47; Ayrıca bk. Yunus Özger, *XIX. Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 72-87.

77 Castagne, Ali Paşa'nın gerçekte “paşa” olmadığını, Ali Efendi olarak bilindiğini ancak yörede ona bu şekilde hitap edildiğini belirtmektedir. CADN, Erzeroum, Vol. 2, No. 3, Castagne'den Challaye'a, Masat, 25 Eylül 1854.

78 CADN, Erzeroum, Vol. 2, No. 3, Castagne'den Challaye'a, Masat, 25 Eylül 1854.

79 CADN, Trébizonde, Vol. 7, No. 40, Poncharra'dan Benedetti'ye, Trabzon, 23 Eylül 1854.

80 CADN, Trébizonde, Vol. 7, No. 41, Poncharra'dan Benedetti'ye, Trabzon, 25 Eylül 1854.

81 Orsor, Bayburt'a bağlı Yoncalı Köyü.

82 CADN, Trébizonde, Vol. 7, No. 43, Poncharra'dan Benedetti'ye, Trabzon, 1 Ekim 1854.

Masat'ta bulunan Castagne, 26 Eylül'de Erzurum'daki amiri Challaye'a bir mektup daha gönderdi. Bu mektupta Memioğlu ve eşkıya takımının “neredeyse ellerinin arasında olduğunu” ve istedikleri zaman ele geçirilebileceğini ve Yüzbaşı Hoscowski'nin onu bir dağın zirvesinde kuşattığını belirtmekteydi. Castagne bir önceki mektubunda da dile getirdiği gibi Challaye'ın bir an önce vali nezdinde girişimde bulunarak mümkün olduğu kadar erken bir zamanda Bayburt'a üç yük cephanesi ve başıbozuk asker gönderilmesini talep etmekte, valinin bu talebe karşılık vermemesi durumunda bölgeyi haydutlardan temizleme fırsatını da kaybedeceklerini belirtmekteydi. Yüzbaşı Hoscowski'nin harekâtları sonrasında Çermeli Deresi vadisinin bu haydutlardan temizlendiğini belirten Castagne ayrıca Ali Efendi ve Ali Paşa'nın bir an önce tutuklanmalarını da talep etmekteydi. Diğer taraftan, 28 Eylül'de yeni ele geçirilen 18 tutsak ile sayıları daha da artan tutuklular için Bayburt'ta ellerinde bulunan zincir ve kelepçenin yetmeyeceğini ve yenilerine ihtiyaçları olduğunu dile getirerek Erzurum'dan gönderilmesini istemekteydi. Öyle ki Castagne, yeni takviyeler ile elindeki kuvvetlerin sayısı beş yüz adama ulaşan Yüzbaşı Hoscowski'nin 20 fersah genişliğinde bir alanı taradığını ve Erzurum'dan istenen takviyelerin gelmesi durumunda sadece “eşkıyanın elebaşlarını değil bine yakın tutsağın” ele geçirilebileceğini tahmin etmekteydi⁸³.

Castagne ve Yüzbaşı Hoscowski'den gelen bu talepleri alan Challaye bunları ayrı bir mektup ile aynı gün Erzurum valisi İsmail Paşa'ya ilettilti. Burada, eşkıyayı yakalamak için yukarıda zikredilenlere ilave olarak Challaye, bir veya iki parça sahra topu, zincir, kelepçe, esirleri bağlamak ve Erzurum'a ulaştırmak için halat ve bu küçük konvoyu emniyetli bir şekilde Yüzbaşı Hoscowski'nin bulunduğu yere getirmek için kuvvetli bir muhafız takımı gönderilmesini de talep etti. Castagne'nin talebi doğrultusunda Challaye, valiye, Bayburt kaza meclisi üyeleri Ali Efendi ve Ali Paşa'nın da tutuklanarak Erzurum'a getirilmeleri gerektiğini de hatırlattı⁸⁴.

Challaye, Erzurum'da hangi adımları attığına dair Castagne'yi bilgilendirmeyi de ihmal etmiyordu. Bu konuda 27 Eylül'de yazdığı mektuba göre, İngiliz konsolosluğuna giderek konsolos Brant'ın da operasyon bölgesine üç yük cephanesi gönderilmesi için ortak girişimde bulunmasını istemişti. İngiliz konsolosu hasta olduğu için yerine konsolosluğun kançılıarı Calvert'i görevlendirmiş ve Fransız konsolosu ile Calvert Erzurum'da akşam dokuz sularında Mirliva Mustafa Paşa'nın evine gitmiş; ancak Mustafa Paşa konsolosluk görevlilerine baruthaneye gece vaktinde giremeyeceği için ertesi gün taleplerinin karşılanacağını beyan etmişti. Ertesi sabah talep edilen cephanenin sevki için tekrar vali ve Mehmet Reşid Paşa'nın yanına giden Challaye bu kez geç de olsa emirlerin verildiğini ve öğleden önce cephanenin birkaç zaptiye eşliğinde sevk edildiğini görmüştü. Bu vesileyle Challaye, taleplerinin karşılanması sürecinde Erzurum'daki otoritelerin yavaşlığından Castagne'ye şikâyet ederken

83 CADN, Erzeroum, Vol. 2, No.1, Castagne'den Challaye'a, Masat, 26 Eylül 1854.

84 CADN, Erzeroum, Vol. 2, No.2, Challaye'dan Erzurum Valisine, Erzurum, 26 Eylül 1854.

vali İsmail Paşa'nın çabasını da takdir etmişti. Öyle ki İsmail Paşa yerine valilik makamında eyaletin eski valisi Feyzullah Paşa'nın olması durumunda "Fransızlar aldıklarının ancak yarısını" elde edebilirlerdi⁸⁵. Challaye, mektubunda Castagne'den, Yüzbaşı Belliot'ya ait olan tüm eşyaları, yapabilirse de atlarını ve hizmetçisini Erzurum'a getirmesini istemekteydi. Diğer taraftan tutukluları kendisi getiremediği takdirde Bayburt müdürü vasıtası ile Erzurum'a göndermesini talep etmekteydi. Son olarak Challaye, Erzurum halkının mizacını dikkate alarak Castagne'nin Erzurum'a tutuklular ile birlikte gelmesinin daha doğru olacağı konusunda da uyarılarda bulunmaktaydı⁸⁶.

Challaye Erzurum'dan yetkililerin yolların güvenliği konusunda bir an önce tedbir almalarını sağlayacak adımları da atmalarını sağlamaya çalışıyordu. Bu amaçla Erzurum'a yakın bir zamanda gelen Albay Williams'ı da Yüzbaşı Belliot hadisesi konusundaki gelişmelerden haberdar etmeye çalışmaktaydı. Williams'a yazdığı 28 Eylül tarihli bir mektup ile Belliot'nun katillerinin yakalanması için yapılan faaliyetleri özetleyen Challaye, İngiliz albaya özellikle, Vali İsmail Paşa'nın eyaletteki güvensizliğe karşı pek çok defa Zarfif Mustafa Paşa'dan Erzurum civarında sükûneti tesis etmek, yolları emniyet altına almak ve devletin otoritesine açık bir şekilde karşı çıkan Kürt ve Laz eşkıyası tarafından girilen haydutluklarla mücadele etmek üzere birkaç müfrezeye asker gönderilmesini talep ettiğini aktarmış; ancak bu konuda bir adım atılmadığından şikâyet etmişti. Bundan dolayı Challaye, Williams'ın bir kez daha Zarfif Mustafa Paşa'nın bu taleplere karşılık vermesi için aracı olmasını rica etmekteydi⁸⁷.

Masat'tan gönderilen Belliot'nun cenazesinin de 29 Eylül'de Erzurum'a ulaştığı görülmektedir. Bunun için uzun bir çaba gösteren Castagne kendi girişimleri ile Belliot'nun Katolik Ermeni mezarlığında bir Türk müfrezesi ve Erzurum'daki tüm Avrupalıların hazır bulunduğu tören eşliğinde defnedilmesini sağladı. Bu cenaze töreninin Erzurum halkında derin bir etki yaptığını da ifade eden Challaye, özellikle de Erzurum Fransız konsolosluğunun "cenazeyi bu kadar uzak bir yerden getirerek defnetmesinden dolayı" takdir edildiğini eklemekteydi⁸⁸. Ancak konsolosun Belliot'nun cenaze töreni ile ilgili olarak Erzurum valiliğine sitemi olduğu gibi elçiliğe de şikâyet etmesine neden olacak, kendi deyimiyle "düşük seviyeli küçük bir entrika" gerçekleşmişti. Buna göre Challaye, Belliot'nun cenaze törenine eşlik etmek ve saygı icabı üç el ateş etmek üzere validen bir Türk müfrezesi göndermesini rica etmişti. Ancak Challaye, daha sonra bu planın Reşid Paşa'nın araya girmesiyle iptal edildiğini öğrenmiş ve İsmail Paşa'ya sitemkâr bir mektup yazmıştı. Bundan dolayı elçiliğe yazdığı raporda Reşid Paşa'yı sert bir şekilde eleştiren Challaye, onu "Kürekdere Muharebesi'nde gösterdiği yeteneksizlik ve korkaklıktan dolayı firar eden ilk kişiler" arasında göstermekte ve Reşid Paşa'nın, "sadakatleri ve cesaretleri ile ön plana çıkan Avrupalı subayları gözden düşürmeye" çalıştığını ifade ederek

85 CADN, Erzeroum, Vol. 2, No.3, Challaye'dan Castagne'ye, Erzurum, 27 Eylül 1854.

86 CADN, Erzeroum, Vol. 2, No.3, Challaye'dan Castagne'ye, Erzurum, 27 Eylül 1854.

87 CADN, Erzeroum, Vol. 2, No.4, Challaye'dan Williams'a, Erzurum, 28 Eylül 1854.

88 CADN, Erzeroum, Vol. 2, No.5, Challaye'dan Elçiliğe, Erzurum, 29 Eylül 1854.

bunu Belliot’nun cenazesinde de ortaya koyduğunu ima etmekte⁸⁹ ve İsmail Paşa’ya yazdığı mektupta bu nezaketsizliği Anadolu Ordusu’nun yeni müşiri İsmail Paşa’ya ve “imparatorun İstanbul’daki elçisine” bildirmekten de geri durmayacağını belirtmekteydi⁹⁰.

Eşkîyanın İzinde: Yüzbaşı Hoscowski’nin Bayburt-İspir Seferi

Castagne’nin Bayburt’tan Erzurum’a gönderdiği mektuplar ve Challaye’nin bunlara cevap vermek için Erzurum’da gösterdiği çabanın yanında asıl mesele Yüzbaşı Hoscowski’nin eşkıya üzerine düzenlediği “seferin” nasıl ilerlediğiydi. Yukarıda da görüldüğü gibi ilk faaliyetlerini Masat’ta icra eden misyonun askeri kanadı burada bazı kimseleri tutukladıktan sonra asıl hedefi olan Memioğlu Mahmud ve adamlarını ele geçirmek üzere yola çıktı. İlk iş Çermeli Deresi vadisindeki köylerin eşkıyadan temizlenmesi oldu ve burada da pek çok şüpheli ele geçirildi⁹¹.

Challaye’in anlatımına göre Masat’ta işleri halleden Yüzbaşı Hoscowski, beraberindeki 140 kişilik bir süvari gücü ile 29 Eylül akşamı uzun zamandan beri Memioğlu ailesi ve taraftarları tarafından işlenen suçlar ile meşhur olan Çermeli Dere Vadisi’ne doğru harekete geçmişti. Zira konsolosa göre burası eşkıyanın hareket noktası olarak kullanılıyordu. Çermeli Dere Vadisi 15 ila 18 fersah uzunluğunda ve yüksek dağlarla çevrili ve içinde, Sandwith’in deyiimiyle “kartal yuvasını andıran” 14 köyün olduğu bir yerdi. Yolların engebeli olmasından dolayı ulaşımın zor olduğu bu köylerin ahalisinin çoğu eşkıya ile suç ortaklığı yaparak onlara ev, sığınak sağlamak ve eşkıyanın kervan ve yolculardan elde ettikleri ganimetlerden pay almaktaydı. Aynı günün akşamı vadide yer alan köylerden biri olan Mezere’ye⁹² ulaşan Yüzbaşı Hoscowski, maiyetindeki süvariler ile köye girmiş ve köyde yer alan evlerde dikkatli bir tahkikat yapmıştır. Burada, Memioğlu Mahmud’un yanında yer alan Abdul Ağa’nın kardeşi Ragıp Ağa’nın evinde Belliot’nun adına ait eşyalar bulunmuştur. Ragıp Ağa’nın beyanatlarından hareketle vadi boyunca köyleri teftiş etmeye devam eden Yüzbaşı Hoscowski, Memioğlu Mahmud’un yanındaki adamları ile beraber vadi boyunca yoluna devam ettiğini öğrenmiştir⁹³.

Çermeli Deresi vadisinden sonra Yüzbaşı Hoscowski ve beraberindeki başıbozukların Orsor vadisine yönelindikleri görülmektedir. Sandwith’in deyiimiyle derin vadiler ve yalçın dağların olduğu bölgeye yayılmış olan köyler, insan yerleşimlerinden çok kartal yuvalarını andıran ve “vahşi ve acımasız bir karaktere sahip olan” Lazlar tarafından meskündü. Bu köyler aynı zamanda bölgede mutlak bir otoriteye sahip olan Memioğlu Mahmud’un yönetimi altındaydı. Vadide yer alan köylerin en sonuncusu olan ve beş saatlik bir çatışmadan sonra girilen Orsor’da kızı Memioğlu Mahmud ile nişanlı ve aynı zamanda köyün muhtarı olan Ahmet Ağa adlı bir imamın evinde Belliot’nun kılıcı bulunmuştu. Ahmet Ağa’nın,

89 CADN, Erzeroum, Vol. 2, No.17, Challaye’dan Elçiliğe, Erzurum, 1 Ekim 1854.

90 CADN, Erzeroum, Vol. 2, No.5, Challaye’dan Elçiliğe, Erzurum, 29 Eylül 1854.

91 CADN, Erzeroum, Vol. 2, No.1, Castagne’dan Challaye’a, Masat, 26 Eylül 1854.

92 Mezehrek, Pazaryolu’na bağlı Göztepe Köyü.

93 AMAE, CPC, Turquie, Erzeroum, Vol. 4, “Rapport détaillé sur l’assassinat de Mr. A. Belliot”.

Memioğlu'nun suç ortaklarından biri olduğu tespit edilince tutuklanıp sorguya çekilmişti. Ahmet Ağa yapılan sorgusunda Memioğlu Mahmud'un üzerlerinde kurduğu baskıdan ve karşı koyacak güçleri olmamasından yakınmıştı⁹⁴. Yüzbaşı Hoscowski aramaları sırasında Erzurum'da mukim Eczacı Goliti'nin kervanından çalınan malların izlerine de ulaşmıştı. Burada tutuklamalarını en şüpheli kimseler ile sınırlı tutmaya çalışan Yüzbaşı Hoscowski, İmam Ahmet Ağa ve yakın zamanda Çermeli Deresi vadisinde suça karışmış olan 12 adamı daha tutuklamıştı⁹⁵. Sandwith'e göre, bundan sonra Bayburt müdürünün getirdiği 350 başıbozuktan başka Yüzbaşı Hoscowski'nin kuvvetlerine İspir müdürünün getirdiği 250 başıbozuk da eklenmişti⁹⁶.

Bu vadiye yer alan köylerin ahalisinin elindeki silahları toplayıp bunları Bayburt kaza müdürüne; tutukluları da Masat'ta bekleyen Castagne'ye gönderen Yüzbaşı Hoscowski, Memioğlu Mahmud'un Bayburt kasabasına geldiğini ve burada Bayburt kaza meclisi üyesi olan iki kişi ile görüşüğünü ve daha sonra İspir'e doğru yola çıktığını haber almıştı. Bunun üzerine, eşkıyanın sığındığı İspir bölgesini kuşatmak için kuvvetlerini 5 kola ayırdı ve daha sonra beraberindeki 120 süvarisi ile hemen Masat'a döndü. Yüzbaşı Hoscowski Masat'a varınca burada Castagne ve tüm tutuklular ile Bayburt'a doğru yola çıktı ve sessiz sedasız bir halde 4 Ekim gecesi şehre girdi. Kimsenin çıkmaması için yol üzerinde karakollar ve nöbetçiler yerleştirdi⁹⁷. Sandwith'in aktardığına göre Bayburt'ta müdürün konağına yerleşen Castagne, gece vakti yanındaki bir sürü silahlı adamıyla Bayburt kadısını da uyandırmayı ihmal etmedi⁹⁸. Ancak Bayburt'ta asıl faaliyetler ertesi gün yapılmaya başlandı. Challaye'a göre 5 Ekim günü sabah yedide Bayburt Meclisi'ni toplayan Yüzbaşı Hoscowski meclis toplantısını durdurmuş ve oturuma katılan ve eşkıyalar ile yakın bağlantıları olan meclis üyeleri Ali Paşa ve Ali Bey'i tutuklamıştı⁹⁹.

Ali Bey ve Ali Paşa'nın tutuklanmasının Bayburt'ta bir infial yarattığı anlaşılmaktadır. Zira Sandwith'in tabiriyle "Fransızların başını çektiği bu Frenk edepsizliği" karşısında Bayburt ahalisi bir isyan hazırlığına girişmişti. Öyle ki Yüzbaşı Hoscowski sadece Ali Paşa ve Ali Efendi'yi tutuklamakla kalmamış, Bayburt kaza meclisinin diğer üyelerini de

94 Sandwith'e göre Orsor'un muhtarı Ahmet Ağa, Memioğlu Mahmud Ağa'nın "civardaki köyler üzerinde baskı kurduğunu, kendisinin de ona itaat etmek zorunda olduğunu, hiç kimsenin ona karşı çıkamadığını söylemiş, evinde bulunan eşyaları Memioğlu'nun kendisine emanet ettiğini, eşyaların kimden ve ne zaman alındığını bilmediğini iddia ederek kızını Memioğlu Mahmud'un zorlaması ile onunla evlendirmek durumunda kaldığını" anlatmıştı. Sandwith, *a.g.e.*, s. 72-73.

95 AMAE, CPC, Turquie, Erzeroum, Vol. 4, "Rapport détaillé sur l'assassinat de Mr. A. Belliot".

96 Sandwith, *a.g.e.*, s. 73.

97 AMAE, CPC, Turquie, Erzeroum, Vol. 4, "Rapport détaillé sur l'assassinat de Mr. A. Belliot".

98 Sandwith, *a.g.e.*, s. 73.

99 Sandwith'e göre Castagne, mecliste bulunan Ali Paşa ve Ali Bey'i soygun ve cinayete yataklık ve yardımla suçlamış, korkudan benzi atan ve dilleri dolaşan bu adamlar kendilerini savunmaya çalışmış; ancak Memioğlu Mahmud'un zaman zaman evlerinde kaldığını inkâr edememişlerdi. Onu bu pis işlerden vazgeçirmek için çok dil döktüklerini de ifade etmişlerdi. Sandwith, *a.g.e.*, s. 73.

sorgulayarak bunların eşkıya ile olan bağlantılarına dair yeni bilgiler elde etmişti. Daha ileri giden Yüzbaşı Hoscowski, Ali Paşa ve Ali Bey'in evlerinde bir araştırma yapmak istediğini de Castagne'ye bildirmişti. Ancak Dr. Payet'nin verdiği bilgilere göre, Ali Paşa ve Ali Bey'in evlerinin her birinde silahlı 30-40 adam olduğu öğrenilmiş ve bunların yapılacak bir aramaya karşı koyacakları anlaşılmıştı. Sandwith, bu süreçte tasarlanan isyanın elebaşlarının ele geçirilerek “Bayburt'a diz çöktürüldüğünü” belirtse de Castagne, Ali Paşa ve Ali Efendi'nin evlerine yapılacak bir baskının bütün Bayburt ahalisinin ayaklanmasına neden olacak bir isyana yol açacağından endişe ederek ellerinde yeterli kuvvet olmadığı gerekçesi ile Yüzbaşı Hoscowski'yi bu tasarıdan vazgeçirmiştir. Ne var ki, kendisine ulaşan detaylardan bu şekilde bir anlatım çizen Challaye, Castagne'nin bu konudaki çekincelerinden ve harekete geçmemesinden dolayı “merkezi Bayburt'ta olan geniş bir eşkıya örgütünün tüm bağlantılarını ortaya çıkarma fırsatının da tepildiğinden” yakınmaktaydı¹⁰⁰.

Bayburt'taki iş yarım kalsa da İspir kırsalında eşkıya takibi devam ediyordu. Yüzbaşı Hoscowski, 5 Ekim akşamı müfrezesi ile yeniden yola koyularak 7 Ekim'de daha önce buluşmak için kararlaştırdıkları diğer 5 askeri konvoy ile bir araya gelmiş ve bu şekilde 700 kişilik bir kuvvete ulaşmıştı. Eşkîyanın kendi üzerlerine yapılacak harekâttan haberdar olduğunu öğrenen Hoscowski, 90 askerden oluşan iki askeri konvoyu Trabzon Eyaleti sınırındaki iki vadiyi gözetlemek ve eşkıyaların Trabzon Eyaleti'ne bağlı olan Yedi Pare Köy'e (Kura-yı Seba) dönmelerini engellemekle görevlendirmişti. İki günlük bir yürüyüşten sonra, 9 Ekim gecesi diğer üç askeri konvoyu ile birleşmiş ve 500 kişiye varan kuvveti ile tüm sakinleri eşkıyalardan oluşan Kasaba adlı bir köye ulaşmıştı. Bir gün önce buranın sakinleri köyü terk ettiği için köyde sadece 11 kişi kalmıştı. Bunlar da ciddi bir direnç göstermiş ve Yüzbaşı Hoscowski'nin adamlarından üçünü kama darbeleriyle ağır bir şekilde yaralamışlardı. Bunların 11'i de tutuklanarak köyde gözetim altına alınmıştı¹⁰¹.

Burada eşkıya ile bir şekilde bağlantısı olan köylülerin Yüzbaşı Hoscowski'nin askerlerinden kurtulmak için her yolu denedikleri anlaşılmaktadır. Sandwith'in anlatımına göre kartal yuvasına benzeyen Mimfkaryas¹⁰² adlı köyde askerler çalıntı malları veya adamları bulmak için köşe bucak ararlarken, uzun boylu, ince yapılı bir kadın dikkatlerini çekmiş, askerlerle olan arbedede peçesi düşen kadının “koca bıyıklı bir adam” olduğu anlaşılmıştı. Bunun üzerine bütün peçeler kaldırılarak yüzleri kontrol edilen kimselerin kadın kıyafetinde saklanmaya çalışan erkekler olduğu görülmüştü¹⁰³. Challaye'nin anlatımına göre ise kadın kıyafeti giyerek saklanmaya çalışanlardan birisi önemli bir görev icra eden Mustafa Ağa'ydı. Bu kişinin iki gün önce Bayburt'tan, Bayburt kaza meclisi üyesi ve aynı zamanda da kardeşi olan Ali Bey'in mektuplarını getirdiği tespit edilmişti. Buradaki

100 AMAE, CPC, Turquie, Erzeroum, Vol. 4, “Rapport détaillé sur l'assassinat de Mr. A. Belliot”.

101 AMAE, CPC, Turquie, Erzeroum, Vol. 4, “Rapport détaillé sur l'assassinat de Mr. A. Belliot”.

102 O dönemde İspir Kazası'na bağlı Muşankas, Kavakyanı Köyü olabilir.

103 Sandwith, *a.g.e.*, s. 74-75.

incelemelerde beraberindeki başıbozuk askerleriyle Yüzbaşı Hoscowski'ye yardım götüren İspir müdürünün, Memioğlu'na baskın haberini vererek onu önceden uyardığı anlaşılmış ve Yüzbaşı Belliot'ya ait olan üç at da bulunmuştu¹⁰⁴.

Mustafa Ağa'nın verdiği bilgilere göre, içlerinde Memioğlu ailesinden iki kişinin de bulunduğu Kasaba köylüleri, kendisinin de gideceği Orsor'a sığınmıştı. Bunun üzerine Yüzbaşı Hoscowski'ye adamlarıyla birlikte eşkiyanın sığınmak yeri olan bu köye doğru yola çıktı. Dağlık bir bölgede ve zor geçitlerden geçilerek ulaşılan bu köy daha önceden de eşkiya yatağı olduğu için Mazhar Paşa valiliği döneminde beraberindeki nizam askeri ve iki parça sahra topu ile buraya bir operasyon gerçekleştirmişti. Challaye'in raporuna göre Yüzbaşı Hoscowski, eşkiyanın çekildiği Orsor'a 15 dakika mesafede gözçüler olduğunu anlamış ve süvarilerini köye sokmak yerine onları geride bırakarak köye tek başına girmeye karar vermişti. Burada yarım saat boyunca içlerinde Belliot'ya ait gri bir ata binen Memioğlu'nun da olduğu eşkiyanın ateşine maruz kalan Hoscowski, Memioğlu'nu at üstünde tüfeğiyle vurmuş; ancak eyerinden düşen Memioğlu adamları tarafından yeniden atına bindirilerek köyden firar etmeyi başarmıştı. Bu sırada Hoscowski, müfrezesi ile birleşinceye kadar eşkiya yanlarına ailelerini ve sürülerini alarak köyden kaçmayı başarmışlardı. Eşkiyayı takip ederek Orsor'a dokuz kilometre ve Yedi Pare Köy'e (Kura-yı Seba) üç kilometre mesafede eşkiyalara ulaşan Yüzbaşı Hoscowski, birliklerini küçük müfrezelere ayırmış ve arazinin yapısına göre yerleştirerek ateşe başlamıştır. Sabahın 9'undan 10 buçuğuna kadar süren çatışmadan sonra tüm eşkiyalar arkalarında pek çoğu yaralı 9 esir ve 4 ölü vererek Kura-yı Seba'ya çekilmişti. Diğer yandan Hoscowski'nin birliklerinde ise bir asker ölmüş, dört adam ve altı at da yaralanmıştı¹⁰⁵.

400 baş hayvandan oluşan bir sürüyü bir araya getirerek Bayburt'a doğru yönlendiren Yüzbaşı Hoscowski, Assor köyünü tahrip etmeye karar vererek evleri ateşe vermiştir. Bu sırada evi yakılacak olanlar arasında İsmail Memunoğlu adlı biri de yer alıyordu. Ancak bu sırada Yüzbaşı Hoscowski, Castagne'den bir mektup almıştır. Bu mektupta Erzurum Valisi İsmail Paşa'nın ricasını dile getiren Castagne, Erzurum Eyalet Meclisi'nin masum olduğunu açıkladığı İsmail Memunoğlu'nun evine, ailesine ve mallarına zarar verilmemesini talep ediyordu. Ne var ki Yüzbaşı Hoscowski, İsmail Memunoğlu'nun Yanıkköprü'de Belliot'ya karşı pusuya yatan 18 kişi içinde olduğunu öğrenmişti; ancak burada Castagne'nin tavsiyelerine uygun hareket etmek gerektiğini düşündüğü için daha ileri gitmemişti. Orsor'a yapılan saldırı esnasında eşkiyanın tamamen ele geçirilememesinin nedenlerinden biri de daha önce örneklerini gördüğümüz gibi yerel unsurların şakiler ile yaptığı işbirliğiydi. İspir'de kır serdarlığı yapan ve Orsor'un kuşatıldığı esnada eşkiyanın çekilmesini engellemekle görevli olan Koçanoğlu Halid Ağa ve Kurban Ağa'nın başında olduğu bu işbirliği sayesinde Orsor'da

104 CADN, Erzeroum, Vol. 2, Challaye'den Elçiliğe, Erzurum, 14 Ekim 1854; Sandwith, *a.g.e.*, s. 75.

105 AMAE, CPC, Turquie, Erzeroum, Vol. 4, "Rapport détaillé sur l'assassinat de Mr. A. Belliot".

sıkışan eşkıyalar Kura-yı Seba’ya kaçabilmişlerdi¹⁰⁶. Bu şekilde İspir bölgesinde eşkıyayı tam olarak ele geçirip bastıramayan Yüzbaşı Hoscowski geri dönüşte Kasaba köyüne de Orsor köyü gibi diz çöktürdükten sonra İspir’den ayrılarak Bayburt’a doğru yola çıkmıştır¹⁰⁷.

Yüzbaşı Hoscowski, 3 Ekim’de Bayburt’tan Poncharra’ya yazdığı mektupta eşkıyadan kırkını ele geçirdiklerini, bunlar arasında Belliot’nun cinayetine karışmış olan 8 kişinin de bulunduğunu; Trabzon Eyaleti’ne bağlı Kura-yı Seba’da 500 kadarını kuşattıklarını belirterek Trabzon valisinden kendisine bağlı olan nahiye müdürlerine hitaben yeni emirler göndermesi ricasında bulunmuştur. Bu talebi alan Poncharra, valiliğe giderek ilgili emirleri almış ve bunları 4 Ekim’de Yüzbaşı Hoscowski’ye göndermiştir¹⁰⁸. Erzurum tarafında ise Challaye’in İsmail Paşa nezdinde yaptığı tüm girişimlere karşın Yüzbaşı Hoscowski’nin bölgede etkili bir güç ortaya koymasına sağlayacak buyruldu alınamamıştı. Diğer tarafta Yüzbaşı Hoscowski, son olarak muhtemelen eşkıya ile olan bağlantısından dolayı Osman Ağa ve oğlu Abdurrahman Ağa’nın 18 yaya ve 12 atlı ile Gümüşhane’den Niv’e döndüğü haberini alınca yanındaki 84 adamı ile Bayburt’tan yola çıkarak adamlarını değişik müfrezelere ayırmış ve bu iki kişiyle Balahor yakınlarında karşılaşılarak onları tutuklamıştır¹⁰⁹.

Yüzbaşı Hoscowski’nin Bayburt’a dönmesi ile harekâtın idari ve askeri kanadı da bir araya gelmiş oldu. Fakat burada ne Castagne’nin ne de Yüzbaşı Hoscowski’nin yapacak bir şeyi kalmıştı. Bundan dolayı Ekim ayının başında Challaye da onların yakın zamanda Erzurum’a gelmelerini beklediğini ve Erzurum valisi ile tutsakların hapsedilmeleri ve gerçeğe ulaşma için takip edilecek prosedür hakkında görüştüğünü belirtmekteydi. Konsolos Challaye, bizzat ifade ettiği gibi, yerel otoritelerin işbirliği ile giriştiği bu işi bir an önce bitirmeyi ve uzun zamandan beri gitme planları yaptığı Paris’e bu meseleyi halletmiş olarak gitmeyi ummaktaydı¹¹⁰. Bunun için öncelikle Bayburt ve İspir taraflarına gönderdiği misyonun Erzurum’a dönmesi gerekmektedir. Yüzbaşı Hoscowski’nin Bayburt’ta bu şartlar altında daha fazla kalmasının gereksiz olduğu anlaşılınca ona Erzurum’a dönme talimatı verildi. Ne var ki bu karar Challaye’in içine sinmemişti. Konsolosa göre bu karar “yerel otoritelerin aktif bir işbirliği yapmaları gereken bir işi tam ortasında terk etmektir”¹¹¹.

Yarım Kalan Sefer: Yüzbaşı Hoscowski’nin Erzurum’a Dönmesi ve Seferin Sonuçları

Yüzbaşı Hoscowski’nin harekâtı sona erdirerek Erzurum’a dönmesi kararında Trabzon valiliğinden beklenen desteğin gelmemesi ve yerel idarenin aykırı tutumu da etkili olmuş

106 BOA, HR.MKT, 98/19, Lef 7, 27 S 1271 (19 Kasım 1854).

107 AMAE, CPC, Turquie, Erzeroum, Vol. 4, “Rapport détaillé sur l’assassinat de Mr. A. Belliot”.

108 CADN, Trébizonde, Vol. 7, No. 45, Poncharra’dan Benedetti’ye, Trabzon, 5 Ekim 1854; Sandwith’in verdiği bilgilere göre ise bu taleplere karşı defterdarın aldığı tedbirler oldukça zayıftı. Sandwith, *a.g.e.*, s. 75.

109 AMAE, CPC, Turquie, Erzeroum, Vol. 4, “Rapport détaillé sur l’assassinat de Mr. A. Belliot”.

110 CADN, Erzeroum, Vol. 2, No.17, Challaye’dan Elçiliğe, Erzurum, 1 Ekim 1854.

111 CADN, Erzeroum, Vol. 2, No.17, Challaye’dan Elçiliğe, Erzurum, 1 Ekim 1854.

gözükmektedir. Zira Sandwith'e göre Castagne, Bayburt'ta Trabzon tarafından gelecek yardımı beklerken Erzurum'da vali İsmail Paşa'nın ulaşı Kurt Ahmet Ağa onu; Ali Paşa'yı, Ali Bey'i ve el koydukları hayvanları serbest bırakmaya ikna etmek üzere buraya gelmişti. Sandwith'in deyişiyle "Ahmet Ağa, görevini hakkıyla yerine getirip, bu kıymetli canlılar evlerine döndükten ve Trabzon tarafından da beklenen cevabın gelmemesinden sonra" Bayburt'ta yapabileceği bir şey kalmayan Castagne Erzurum'a dönme kararı almıştı¹¹². Buradan da anlaşıldığı gibi, Erzurum valiliği bölgede geniş bir gayri memnun kesim yarattığı anlaşılan Yüzbaşı Hoscowski'nin operasyonunun daha fazla sürmesini istememiş olmalıdır. Öyle ki Memioğlu Mahmud'u ele geçirmek üzere Erzurum'dan gönderilen sergerde Şaban Ağa takımından başıbozuklar bazı köylerde halkın elindeki koyun, at ve bazı eşyaları zorla ele geçirmişlerdi¹¹³.

Castagne ve Yüzbaşı Hoscowski'nin misyonunun bu şekilde yarım kalması üzerine Challaye'nin 8 Ekim tarihinde valiye sitemkâr bir mektup yazdı. Bu mektupta konsolos, talep edilen özel bir buyrulunun verilmesini hatırlatmakta ve bunun Anadolu'nun bu taraflarında 150 yıldan beri cinayet ve soygunlar yaparak bölgeyi tahrip eden Memioğlu ailesinin başında olduğu eşkıyaların denetim altına alınması için sahip olduğu öneme işaret etmekteydi. Challaye'e göre vali, Yüzbaşı Hoscowski'ye güvenmeliydi; zira onu Şabanoğlu'nun, İspir ve Bayburt müdürlerinin adamlarının başında harekâta yetkilendiren yerleştiren kendisiydi. Ne var ki Challaye'nin bu ortamda operasyon bölgesinde bir görev değişiminin de faydalı olabileceğine dair bir kanaati oluşmuştu. Zira valiye yazdığı mektupta, yüzbaşının kendi taleplerini karşılamak için "yetkilerini aşarak" "biraz ileri gittiğini" de kabul eden Challaye bundan dolayı İsmail Paşa'ya "görevin devamı" ve "buyruldu talebi" konusunda daha fazla ısrar etmeyeceğini belirterek Yüzbaşı Hoscowski'nin kendisiyle İstanbul'a gidecek olmasından bahsederek yarım bıraktığı işi, yani birliklerin başına geçerek eşkıya takibini bu kez ağabeyi Hoscowski'ye teslim etmesi teklifinde bulunmaktaydı¹¹⁴.

Valiyi bu komuta değişikliğine ikna etmek için de konsolos, sayıları 2.500 civarında olan eşkıyaların Yedi Pare Köy'de (Kura-yı Seba) sıkıştırıldıkları ve her gün yeni takviyeler aldıklarını belirtmekte ve gerekli müdahalenin yapılmaması durumunda çok daha güçlenecekleri ihtimalinden bahsetmekteydi. Bu şekilde eşkıya, daha önce harekâtı sırasında Yüzbaşı Hoscowski'ye yardım eden halktan öç almaktan da çekinmeyecekti. Bundan dolayı Challaye, yedi-sekiz yüz kişilik sınırlı birliği ile eşkıyaları sıkıştırmaya muvaffak olan Yüzbaşı Hoscowski'nin yarım bıraktığı işi büyük kardeşi Hoscowski'nin devam ettirmesini teklif etmekteydi. Konsolos komuta kademesinde yapılacak olan bu değişiklik ile devam edecek operasyonun İspir ve Bayburt halkı için önemli olduğunu, bu değişikliğin

112 Sandwith, *a.g.e.*, s. 76.

113 BOA, HR.MKT, 98/19, Lef 7, 27 S 1271 (19 Kasım 1854); Sandwith de köyleri kuşatan ve kendileri de dağılan başıbozuklar "yağma hevesiyle" hareket ederek köyleri basmaktaydı. Sandwith, *a.g.e.*, s. 72.

114 CADN, Erzeroum, Vol. 2, Challaye'dan Erzurum Valisine, Erzurum, 8 Ekim 1854.

Memioğlu ailesine karşı verilen mücadelede halkın da cesaretini arttıracaklarını, eşkıyanın dağıtılarak yolların güvence altına alınacağını ve nihayetinde de bölgede devlet otoritesinin tesis edilmesinde önemli bir katkı yapacağını ifade etmekteydi¹¹⁵.

Bu taleplerin yanında İstanbul'a gitmeden önce mevcut sürecin sona ermesini görmek isteyen Challaye, Belliot'nun uğradığı soygun ve cinayet suçuna karışan ve Yüzbaşı Hoscowski ve Castagne tarafından yakalanarak Erzurum'a getirilen tutuklular hakkında yapılan hukuki prosedür neticesinde nasıl bir karar alındığına dair valiliğe 7 Ekim'de bir dilekçe iletmışti. Ancak konsolosun bu talebine valiliğin hemen cevap vermemesi konsolosun talebini yenilemesine ve yarım kalan sürece bir kez daha işaret etmesine neden oldu. Valiliğe gönderdiği 12 Ekim tarihli yazısında Challaye bu durumdan şikâyet ederek henüz Belliot'nun katillerinin ve çalınan eşyalarının tamamının ele geçirilemediğini, aynı şekilde Fransız tüccar Goliti'nin çalınan eşyalarının da Kura-yı Seba'da olduğundan bahisle valinin alması gereken tedbirleri ihmal etmemesi gerektiğini hatırlatmaktaydı¹¹⁶. Challaye, Belliot cinayeti ile ilgili olarak Erzurum'a getirilen sanıkların bir listesini de hazırlamış ve elçiliğe göndermiştir¹¹⁷.

Süreçle ilgili olarak bir sonraki ve son raporu 14 Ekim'de olan ve burada Belliot hadisesini başından sonuna kadar özetleyen Challaye'nin konsolosluk belgeleri içinde başka bir yazışması tespit edilememiştir. Buradan onun konsolosluğu, yardımcısı Castagne'ye devrederek İstanbul üzerinden Paris'e gittiği anlaşılmaktadır. Trabzon'daki meslektaşı Poncharra'nın raporlarına göre Yüzbaşı Hoscowski, Challaye ve konsolosluğun bir dönem kançılara görevini icra eden Simon'dan oluşan heyet 19 Ekim'de Trabzon'a ulaşmışti. Burada olayın merkezi Erzurum'dan gelen misafirlerini ağırlaması vesilesiyle Poncharra süreç hakkında en yetkili kişilerden bilgiler aldı. Bunlardan hareketle Poncharra Trabzon-Erzurum yolunda emniyetsizliğin devam ettiğini ve ticaretin de yine tehlike altında olduğunu belirtmekte, bundan dolayı bu bölgede otoritenin tesisi ve ticari münasebetlerin normal seyrine kavuşması için gerekli koşulların bir an önce karşılanması gerektiğini ifade etmekteydi¹¹⁸. 28 Ekim'e kadar Trabzon'da kalan Challaye ve maiyeti bu vesileyle karşılıklı olarak Vali Hafız Paşa ile görüşme fırsatı da elde etmişti. Bu ziyaretlerin konusu haliyle Trabzon-Erzurum yolunun güvenliği ve Yüzbaşı Hoscowski tarafından yapılan seferin ayrıntılarıydı. Bu bilgileri aktaran Poncharra'ya göre Yüzbaşı Hoscowski'nin Bayburt-İspir seferi "Erzurum Valisi İsmail Paşa'nın ihmali ve durağanlığı nedeniyle" tam amacına ulaşmadan yarıda bırakılmışti. Bundan dolayı Challaye, Hafız Paşa'dan sadarete yazarak yolun durumu hakkında bilgi vermesini ve bu yolda etkili olan ve Trabzon ve Erzurum halkını endişeye sevk eden ve ticarete engel olan eşkıyalık faaliyetlerinin önünün alınmasını talep etmişti. Bu talep karşısında Hafız Paşa sadarete gönderilmek üzere Challaye'ye bir yazı vermişti.

115 CADN, Erzeroum, Vol. 2, Challaye'dan Erzurum Valisine, Erzurum, 8 Ekim 1854.

116 CADN, Erzeroum, Vol. 2, Challaye'dan Erzurum Valisine, Erzurum, 12 Ekim 1854.

117 Bk. Ek 4.

118 CADN, Trébizonde, Vol. 7, No. 50, Poncharra'dan Benedetti'ye, Trabzon, 22 Ekim 1854.

Bu vesileyle Poncharra bir kez daha halkın güvenliğinin tesisi için Babiali'nin bir an önce gerekli tedbirleri alması gerektiğini ifade ederek bu konuda Maslahatgüzar Benedetti'nin arabuluculuğunu talep etmekteydi¹¹⁹.

Yüzbaşı Hoscowski ve Castagne'nin Erzurum'a dönmesi ve Challaye'in da Erzurum'dan ayrılmasıyla Belliot'nun cinayeti sonrasında başlayan sürecin de Erzurum tarafında neticelendiği anlaşılmaktadır. Öyle ki sürecin bundan sonrası Trabzon Eyaleti idaresinin uhdesine verilmişti¹²⁰. Konsolosların da ifade ettiği gibi “yarım kalmış” olsa da o zamana kadar bu operasyonun bazı neticeleri ortaya çıkmıştı. Sandwith'in yorumlarına göre eşkıya takibinin yapıldığı İspir ve Bayburt köylerindeki “mazlum Hristiyan ve Müslümanlar, çok çeşitli hediyelerle konsolosa gelip kendilerini, başlarına bela olan bu adamdan kurtardığı için teşekkür” etmişlerdi. Öyle ki bölge halkı, birçok fakir Hristiyan tacirin hayatını, ancak kervanında ne var ne yok bu zorba Kara Mahmut'a (Memioğlu Mahmud) vererek kurtarabildiğini ve onun bir şekilde kendisine zorluk çıkardığını düşündüğü çoğu adamı ise öldürdüğünü söylemişlerdi¹²¹. Castagne de Bayburt'ta eşkıya takibinde oldukları dönemde Bayburt ve çevresinden pek çok kimsenin faaliyetlerinden dolayı teşekkür etmeye geldiklerini ifade etmekte ve kendisine, aralarında güzel halılar ve 16 muhteşem atın da olduğu hediyeler sunduklarını; fakat bunları kabul etmediğini belirtmekteydi¹²².

Challaye'e göre küçük müfrezesinin başında, gece gündüz atının üstünde büyük tehlikeler altında olan Yüzbaşı Hoscowski'nin başında olduğu bu sefer ile 150 yıldan beri Memioğlu ailesinin başında olduğu eşkıyanın yuvası haline gelmiş olan Çermeli Deresi Vadisi haydutlardan temizlenmiş ve daha güvenli hale gelmişti. Zira eşkıya Kura-yı Seba'nın yüksek ve ulaşılmaz bölgelerine çekilmek zorunda kalmış ve burada sıkışmıştı. Bundan dolayı Erzurum ve Trabzon arasındaki yol daha emniyetli bir hale gelmişti. Challaye'e göre seferin başarısında “Erzurum'da Fransız konsolosluğu tarafından idare edilmesi ve yerel otoritelerin hiçbir şekilde elde edemeyeceği bilgileri öğrenen Avrupalı bir subay tarafından yürütülmesi” etkili olmuş ve “Fransız konsolosluğuna duyulan güveni” ortaya koymuştu. Zira Challaye'e göre bu operasyonun bir diğer neticesi de Erzurum ve Trabzon vilayeti halkının operasyonun yalnızca Erzurum Fransız konsolosu tarafından yürütüldüğünü bilmeleri olmuştur. Bunun bölgede büyük bir manevi tesir yarattığını belirten Challaye, bu etkinin Osmanlı idarecileri arasında da bir küskünlük doğurduğunu ve bunun da Yüzbaşı Hoscowski'nin geri çağırılması sürecinde Vali İsmail Paşa tarafından gizlenmediğini ifade etmekteydi¹²³.

Öncelikle seferin bu iyi neticelerini sıralayan Challaye daha sonra yarım kalan kısma geçerek eşkıyaya karşı hemen harekete geçilmesi gerektiği konusunda ikazlarda

119 CADN, Trébizonde, Vol. 7, No. 51, Poncharra'dan Benedetti'ye, Trabzon, 28 Ekim 1854.

120 BOA, HR.MKT, 98/19, Lef 7, 27 S 1271 (19 Kasım 1854).

121 Sandwith, *a.g.e.*, s. 76.

122 CADN, Erzeroum, Vol. 2, Castagne'den Elçiliğe, Erzurum, 10 Nisan 1855.

123 AMAE, CPC, Turquie, Erzeroum, Vol. 4, “Rapport détaillé sur l'assassinat de Mr. A. Belliot”.

bulunmaktaydı. Zira Babıali’nin olaya müdahale etmekte gecikmesi durumunda Kura-yı Seba’da bir araya gelen ve sayıları 2.500 olan eşkıyanın Trabzon ve Erzurum eyaletlerinin dağlık kesiminde kol gezenlerle bir araya gelmeleri durumunda 4-5 bin kişilik bir kuvvete ulaşabileceklerini, bu eşkıyaların sultanın otoritesini zedelediğini ve bunu da yüksek sesle dile getirmekten çekinmediklerini belirtmektedir. Konsolosa göre eşkıya takımının cesareti öylesine büyüktü ki memnun olmadıkları müdürlerin görev yerine gitmelerine engel olmaktaki hatta onların ikamet edecekleri yerlere de kendileri karar vermektedir. Challaye son olarak Babıali’nin yarım kalan işi takip etmemesi ve bir harekâta gerek olmadığını düşünmesi durumunda Erzurum, Trabzon, Bayburt ve Gümüşhane’deki yerel meclislerde suç ortakları olan bu eşkıya çetesinin başlarının doğrudan ve dolaylı olarak Yüzbaşı Hoscowski’nin seferi sırasında onunla işbirliği yapanlardan öç alacağından endişe etmekteydi¹²⁴.

Challaye’in da endişe ettiği üzere, aslında Memioğlu Mahmud ve adamlarının zaten “eşkıya yuvası” olarak bilinen Kura-yı Seba’ya sığınması mevcut sorunu daha karmaşık bir hale getirmişti¹²⁵. Konu bu şekilde Erzurum Eyaleti’ni ilgilendiren bir sorun olmaktan çıkmış ve eşkıyanın Trabzon Eyaleti sınırları içine sığınması ile bu eyalet idaresinin bir meselesi haline gelmişti. Bu bakımdan mesele Yüzbaşı Hoscowski’ye verilen yetki alanının dışına da çıkmıştı. Ancak bu konuda Trabzon tarafında harekete geçmek için uzun bir zaman geçtiği görülmektedir. Zira 1855’in Nisan ayında Babıali’den gelen talimatlara göre eşkıyanın yakalanması işi Trabzon Eyaleti valisinin uhdesine geçtiği belirtiliyor; bunun için gerekli prosedür hakkında da Erzurum valiliği ile muhaberat halinde olunması isteniyordu¹²⁶. Buna gerekçe olarak da Erzurum Eyaleti tarafında “Laz taifesinden Memioğlu Ömer ve Memioğlu Mahmud”un yakalanması için üzerlerine kuvvet gönderildiği; ancak onların Kura-yı Seba’ya sığılarak burada saklanmaları gösterilmektedir¹²⁷.

124 AMAE, CPC, Turquie, Erzeroum, Vol. 4, “Rapport détaillé sur l’assassinat de Mr. A. Belliot”; Sandwith’e göre bu işbirliğinin ilk mağduru “katilleri yakalamada Frenklere yardım eden” Bayburt kaza müdürü olmuş; Erzurum valisi tarafından görevinden alınarak “dersini alan” müdürün yerine Memioğlu Mahmud’un Bayburt kaza meclisindeki işbirlikçisi Ali Paşa gelmişti. Sandwith, *a.g.e.*, s. 79; Sandwith bu anlatımına rağmen Osmanlı arşiv belgeleri “halkın yönetiminden memnun olmadığı” Mustafa Ağa’nın görevde kaldığı ve daha sonra yerine Fevzi Efendi’nin atandığını göstermektedir. BOA, A.MKT.MVL, 79/66, 5 Ş. 1272 (11 Nisan 1856).

125 Kura-yı Seba’nın ahalisinin bir kısmı Osmanlı arşiv belgelerinde ifade edildiği gibi, “öteden beri eşkıya, katil ve haydut olup hiç bir zaman terbiye görmemiş” kimseler olduğu için bölge eşkıyasının katılımı ile meselenin daha da büyüme tehlikesi vardı. Zira daha önceki örneklerde de görüldüğü gibi İspir ve Kura-yı Seba eşkıyası zaman zaman birleşerek her iki tarafta faaliyet gösterebilecek bir güç ortaya çıkarıyorlardı. BOA, İ.MVL, 272/10521, Lef 1, 1 B. 1269 (11 Nisan 1853). Kura-yı Seba’nın Erzurum Eyaleti’ne bağlı İspir Kazası’na bağlı olduğu ve her iki tarafı yüksek bir dağ sırası birbirinden ayırdığı için buraya idari olarak gerekli müdahalenin yapılması 1853’te idari bir düzenlemeye gidilmesine neden olmuş ve Kura-yı Seba İspir’den ayrılarak Rize ve Hemşin kazalarından bazı köyler ile yeni bir kaza haline getirilmişti. BOA, A.MKT.NZD, 183/17, 19 N 1272 (25 Nisan 1856).

126 BOA, HR.MKT, 98/19, Lef 2, 14 R 1271/2 Nisan 1855.

127 BOA, HR.MKT, 98/19, Lef 1, 14 R 1271/2 Nisan 1855.

Detayları hakkında arşiv belgelerinde bilgi tespit edilemeyen bu dönemde muhtemelen Trabzon tarafında bu talimat üzerine harekete geçilmesinden sonra Memioğlu Mahmud ve adamları ele geçirilmiştir. Uzun zamandır bu anı bekleyen ve bizzat operasyon sürecinde aktif görev alan Castagne 10 Nisan tarihli raporunda “Belliot’un katili Memioğlu Mahmud’un yakalandığını ve Fransız Konsolosluğu’na getirilerek diğer katiller ile Erzurum hükümet konağı hapisanesine atıldığını” bildırıyordu. Valinin yürüttüğü ve Castagne’nin de iştirak ettiği ilk sorgulamalarda Mahmud Ağa’nın, “Belliot’un şakağına tüfeğinin kabzası ile ölümcül darbeyi vuran kişi olduğu” ortaya çıkmıştı. Bunun yanında, cinayete aktif olarak katılan ve tabanca ve tüfekleri ile Fransız subaya ateş edenlerin beş kişi olduğu da anlaşılmıştı. Ancak bunlar Memioğlu Mahmud’un talimatıyla hareket ettiklerini açıklamışlardı. Bu haberi elçiliğe ileten Castagne, katillerin ele geçirilmesiyle sıranın artık Osmanlı hükümetinin suçlulara karşı “şiddetli bir ceza” vermesine geldiğini ifade ederek oldukça radikal bir teklif ile “cezaların infazının suç mahallerinde icra edilmesini” talep etmekteydi. Bu hadiseyi dikkatle takip eden Albay Williams ve İngiliz konsolosu Brant da benzeri bir ceza düşünmüş ve meseleyi Lord Stratford Canning’e yazıp onun Babıali nezdindeki tüm gücünü kullanarak “bu beş katilin her birinin Masat Han, Bayburt, Yanıkköprü, Erzurum ve İspir’de asılmasını” talep edeceklerini bildirmişlerdi. Bir Fransız subayın katlinden kaynaklanan bu infazların halk arasında yaratacak olduğu infiali de hesaba katan Castagne’ye göre “eşkiyanın Müslüman olması” Babıali’yi böylesine bir infaz gerçekleştirmekten endişelendirmemeliydi. Zira kendisinin de müşahede ettiği gibi, bölge halkı bu şakilerden fazlasıyla muzdaribdi. Dahası katiller “Lazdı” ve çoğunluğu Türk ve Kürtlerden oluşan Erzurum ve Trabzon eyaletlerinin halkı da Lazlara karşı bir sempati beslemiyordu. Bundan dolayı Castagne, suç yerlerinde bu şekilde bir cezanın bölge halkı tarafından da “memnuniyetle karşılanacağını” belirtmekteydi¹²⁸.

Ne var ki süreç Erzurum’daki Avrupalıların istediği gibi devam etmemiş görünmektedir. Öyle ki Mayıs ayının sonlarında da katiller halen daha Erzurum’da hapiste “ağır bir ceza çekmeye” devam ediyorlardı¹²⁹. Bundan dolayı Castagne’nin teklif ettiği “ibretlik infazların” gerçekleşmediği söylenebilir. Zira savaşın tüm şiddeti ile devam ettiği bir ortamda bunu göze almak yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olabilirdi. Erzurum’da devam eden savaş nedeniyle her geçen gün yaklaşan bir Rus tehlikesi söz konusuydu. Ayrıca valilikte değişiklik olmuş, İsmail Paşa yerine Mayıs 1855’te Mehmed Reşid Paşa göreve gelmişti. Dahası sürecin Erzurum’daki en aktif takipçisi olan Castagne 28 Ağustos 1855’te koleradan dolayı ölmüş ve yerine vekâleten konsolosluğun tercümanı Mertrud gelmişti¹³⁰. Tüm bu ortam ve görevli değişimleri Erzurum’da şartların da farklılaşmasına ve süreci takip edecek görevlilerin kalmamasına neden olmuş gözükmektedir. Asıl dikkat çekici olan gelişme ise

128 CADN, Erzeroum, Vol. 2, Castagne’den Elçiliğe, Erzurum, 10 Nisan 1855.

129 CADN, Erzeroum, Vol. 2, No. 22, Castagne’den Elçiliğe, Erzurum, 29 Mayıs 1855.

130 CADN, Erzeroum, Vol. 2, Mertrud’dan Elçiliğe, Erzurum, 28 Ağustos 1855.

Memioğlu Mahmud’un hapisten salıverilmesi olmuştur. İki yıl sonra bu kez Gümüşhane-Bayburt taraflarında soygun yapmaya devam etmeleri nedeniyle bu kez Trabzon ve Gümüşhane taraflarından yeni bir kovuşturma ve soruşturmaya tâbi olan “Memioğlu familyasından Mahmud ve karındaşları İbrahim ve Kör Ömer”den bahseden belgeler¹³¹ içinde yer alan Anadolu Ordusu Müşiri İsmail Paşa’nın tahriratına göre Yüzbaşı Belliot’un katili olarak bilinen Memioğlu Mahmud, Erzurum hapishanesinde iken Mehmed Reşid Paşa’nın valiliği zamanında “Fransa devleti fehimesinin Erzurum’da mukim Fransa konsolos tercümanı tarafından olunan iltimas ve kefalet üzerine mahbesten tahliye” olunmuştu¹³². Bu bilgilerden hareketle Memioğlu Mahmud’un, Charles Mertrud’un vekâleten konsolosluğun başında bulunduğu ve Mehmed Reşid Paşa’nın Mayıs 1855-Nisan 1856 arasına denk gelen valiliği döneminde salıverildiği anlaşılmaktadır. Ancak çok geçmeden ailenin diğer üyeleri ile yarım bıraktığı işlere devam etmeye, bölgede şekavet ve bozgunculuk yapmaya yeniden başladıkları görülmektedir¹³³.

Değerlendirme ve Sonuç

Belliot cinayeti sonrası sürecin ana aktörleri elbette Erzurum’daki Fransız konsolosluğu ve Erzurum valiliğiydi. Fransız konsolosluğu “Fransızların bir meselesi” olarak gördüğü olayın peşini bırakmayarak süreci yönetecek kimseleri seçip bölgeye göndererek gelişmeleri yakından takip ederken, Erzurum valiliği ise gerekli izinleri, harekâtın askeri unsurlarını tahsis etmiş ve eşkıyanın takibi için İspir ve Bayburt müdürlerinin işbirliğini sağlamıştır. Bu bağlamda, Tanzimat dönemi Osmanlı taşrasında görevli Avrupalı konsoloslar ve yerel idare arasında çoğunlukla hâkim olan çatışma iklimine rağmen, bu olayda Fransız konsolosluğu ve Erzurum valiliği arasındaki işbirliği veya Sandwith’in deyiimiyle Challaye’nin ısrarı ile talep ettiği her şeyi elde ederek süreci idare etmesi elbette devam eden savaşta Osmanlı Devleti ve Fransa’nın ortak düşman olan Rusya’ya karşı aynı cephede yer almasından ileri gelmekteydi. Bu bakımdan Osmanlı-Fransız ittifakını “iç cephede” yürütülen eşkıya avında da görmek oldukça ilgi çekicidir. Diğer taraftan bu örnek hadise, savaş sonrasında siyasi ve diplomatik atmosferi içinde Osmanlı iç idaresine yönelik Avrupa müdahalesinin de bir işareti gibidir.

Uzun bir kovuşturma ve soruşturmaya konu olan ve Fransız konsolosluğunun sıkı takibi ile belirli bir aşama kaydeden cinayet ve sonrası sürecin aniden kesilmesi de oldukça dikkat çekicidir. Bu durum yukarıda da ifade edildiği gibi öncelikle Erzurum’daki savaş koşullarıyla alakalı olduğu Erzurum Fransız konsolosluğunun Challaye’nin izinli olarak Paris’e gitmesi, arkasından da Castagne’nin koleradan ölümü sonrasında adeta boş kalması ve tercüman

131 BOA, MVL, 588/25. Gümüşhane’de yakalanan Memioğlu Kör Ömer ve kardeşleri Mahmud ve İbrahim hakkında değişik evraklar; BOA, MVL, 634/57, İspir’de karışıklık çıkaran Memioğlu İbrahim ve Kör Ömer Ağa hakkında belgeler.

132 BOA, MVL, 588/25, Lef 6, 4 B 1274(27 Şubat 1857), Anadolu Ordusu Müşiri İsmail Paşa’nın tahriratu.

133 BOA, MVL, 588/25, Lef 12, 4 B 1275 (7 Şubat 1859), Trabzon Meclisi tahkik mazbatası.

Mertrud tarafından vekâleten idare edilmesinden kaynaklanmış olmalıdır. Öyle ki Mertrud'un yazışmaları daha öncesine göre oldukça seyrek ve sadece askeri gelişmelere odaklanmıştı. Bu bakımdan suçluların yargı süreci veya “hak ettikleri cezayı” alıp almadıkları hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Diğer taraftan “Osmanlı hizmetinde bir subayken” öldürülen Belliot'nun geride bıraktığı ailesi nedeniyle Osmanlı hükümetinden bir yardım talebinin de söz konusu olduğu görülmektedir. Fransız hariciyesinden gönderilen Nisan 1855 tarihli bir yazı ile öldüğü zaman halen daha Osmanlı hizmetinde olan Belliot'nun zor durumda olan eşi ve iki küçük çocuğu için Osmanlı hükümetinin yardımı talep edilmekteydi¹³⁴. Bu talebe karşılık olarak Belliot'nun ailesine 20 bin kuruş “atiyye-i seniyye” verilmesi uygun görülmüştür¹³⁵.

Herhangi bir savaş sırasında yolların kesilerek ulaşım ve iletişimin sekteye uğraması ve yol emniyetinin ortadan kalkması olağan bir durumdu. Coğrafi yapısı itibarıyla ulaşımın zor şartlar altında olduğu Kuzeydoğu Anadolu'da 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda olduğu gibi Kırım Savaşı sırasında da Rusların işgal ettikleri yerlerden dolayı Erzurum-Bayezid ve Erzurum-Kars yollarının bağlantısı kesilmiş ve diğer yerlerde de eşkiya tehdidi yolların emniyetini ortadan kaldırmıştı. Oldukça farklı coğrafyalar üzerinden ilerleyen Trabzon-Erzurum-Tebriz yolunun Erzurum'dan İran'a kadar olan kısmı genellikle Türk-Kürt aşiretlerin kontrolünde olan bölgelerden geçtiği için yolun bu kısmında aşiretlerin neden olduğu pek çok soygun hadisesi gerçekleşmekteydi. Erzurum'dan Trabzon'a kadar olan kısım coğrafyasının zorluğuna rağmen nispeten biraz daha emniyetliydi. Yolun en güvenli kısmı Erzurum-Gümüşhane arasında kalan bölge olsa da Kırım Savaşı yıllarında bu kısımda da emniyeti sağlamak mümkün olmamıştı. Bu bakımdan devlet, İranlı tüccarların Erzurum'dan doğuya doğru yapacakları seyahatlerde yeterli miktar muhafız ile gitmelerini talep ederken¹³⁶, savaş döneminde yolu kullanacak olan yolcuların ise gerekli belge ve zaptiye ile yola çıkması salık veriliyordu.

Belliot cinayetinin faileri olan Memioğulları açısından bakıldığında, cinayetin yaşandığı yer Bayburt sınırlarında kalan bir yer olsa da eşkiyanın İspir bölgesi eşkiyasından ve ganimet imkânlarının en bol olduğu Trabzon-Erzurum yoluna musallat oldukları anlaşılmaktadır. Bizzat Challaye'ın ifade ettiği, “Memioğullarının yüz elli yıldır cinayet ve soygunlar yaparak bölgeyi tahrip ettiği” bilgisi, Hüseyin Ağa'nın 1800'lerin başlarındaki isyanında da görüldüğü üzere bu ailenin uzun zamandan beri İspir-Bayburt taraflarında etkili bir derebeyi ailesi olduğunu göstermektedir. Ancak Belliot hadisesine karışan ve tutuklanarak Erzurum'a getirilen kişilerin önemli bir kısmının Kura-yı Seba'dan olması bölgedeki eşkiyalık hadiselerinin bir diğer özelliğini de ortaya koymaktadır. Buna göre 1853 öncesi, Kura-yı

134 BOA, HR.TO, 196/2, 2 Nisan 1855; BOA, HR.MKT, 107/70, 19 N 1271 (7 Mayıs 1855).

135 BOA, A.AMD, 59/34, 29 Z 1271 (12 Eylül 1855).

136 Selathattin Tozlu, “Trabzon-Erzurum-Tebriz Yolu (XIX. Yüzyılda Sosyal ve Ekonomik Bakımdan Bir İnceleme)”, *Türkler*, c. XIV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 488-489.

Seba’nın İspir’e bağlı olduğu dönemden itibaren İspir ve Kura-yı Seba eşkıyası arasında bir bağın olduğu söylenebilir. Bunu Belliot’nun katillerine yönelik takibat sırasında şakilerin buraya sığınmasından da anlamak mümkündür. Ne var ki eşkıyalık faaliyetlerini önlemek için yapılan yeni idari düzenlemede burası Trabzon Eyaleti’ne bağlanmış ve yeni bir kaza haline getirilmişti. Bu idari düzenlemeye karşın eşkıyanın, her iki eyalet merkezine uzak bu bölgede bir süre daha rahat hareket edebildiği ve savaş ve sonrası dönemde ortaya çıkardığı otorite boşluğundan istifade edebildiği anlaşılmaktadır.

Bu çalışmaya konu olan cinayetin mahalli olan Masat Deresi açısından bakıldığında savaş sırasında sonrası dönemde burada devletin bazı güvenlik önlemi almaya çalıştığı görülmektedir. 1855’te Bayburt civarında görev yapmak üzere bir kır serdari ve 39 süvarinin geçici olarak görevlendirildiği görülmektedir¹³⁷. Savaş yıllarında yolun bu tarafında özellikle Deveboynu ve Masat Deresi mevkilerinde meydana gelen hadiselerden dolayı devlet, savaş sonrasında buralarda yine kır serdari görevlendirme gereği duydu. Bu bakımdan “tehlikeli bulunan” ve eşkıyanın zaman zaman ortaya çıkarak yolcuları soyan eşkıyaya karşı Masat Deresi’nde Dereleler ve Zazalar hanlarında bir kır serdari ve buna bağlı dokuz nefer süvari görevlendirilmiştir¹³⁸. Ancak bu kısmi tedbirlerden dolayı yolda tam bir güvenliği tesis etmek mümkün olmadı. Öyle ki yolu da bir şekilde etkisi altına alan bölgedeki eşkıyalık hareketleri tamamen ortadan kalkmadı. Memioğulları örneğinde görüldüğü gibi şakiler bölgede yine sorun olmaya devam etti. Diğer taraftan İran tüccarını tehdit eden ve zaman zaman diplomatik sorunlara da neden olan hadiseleri de engellemek mümkün olmadı ve eşkıyalık bu bölgede görülmeye devam etti.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: Çalışmada adı geçen bölge, köyler ve aileler hakkında verdiği kıymetli bilgilerden dolayı Öğr. Gör. Ferit Ayyıldız’a teşekkür ederim.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Acknowledgment: I would like to thank Lecturer Ferit Ayyıldız for his valuable information about the region, villages and families mentioned in the study.

---

137 BOA, A.MKT.NZD, 157/36, 21 Za 1271 (5 Ağustos 1855).

138 BOA, İ.MVL, 405/17590, 5 S 1275 (14 Eylül 1858); BOA, İ.MVL, 396/17257, 14 Z 1274 (26 Haziran 1858).

Kaynakça/References

Arşiv Kaynakları

Archives du ministère des Affaires étrangères (AMAE) Dışişleri Bakanlığı Arşivi, (Fransa)

Correspondances Politique et Consulaire: Erzeroum: Vol. 4 (1851-1859)

Personnel, Dossier Individuel, 1re Série: no. 841, “CHALLAYE Charles Alexandre de”; no.776, “CASTAGNE Gaspard Auguste Louis”.

Centre des Archives diplomatiques de Nantes (CADN), Nantes Diplomatik Arşivi, (Fransa)

Archives des Postes Diplomatiques, (APD), Constantinople (Ambassade), Série D: Erzeroum: Vol. 2 (1853-1859).

Trébizonde: Vol 7 (1853-1856).

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

İrade-i Meclis-i Vâlâ (İ.MVL), 272/10521; 396/17257.

Meclis-i Vâlâ (MVL), 588/25; 405/17590.

Cevdet Dâhiliye (C.DH), 225/11247.

Sadaret Mektubî Kalemi Nezaret ve Devair Evrakı (A.MKT.NZD), 157/36; 183/17.

Sadaret Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ: (A.MKT.MVL), 79/66.

Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO), 196/2.

Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi (HR.MKT), 73/57; 97/74; 98/19; 107/70.

Sadaret Âmedi Kalemi (A.AMD), 59/34.

Diğer Kaynaklar

Aksın, Ahmet-Emrah Maral, “II. Selim Döneminde Eşkıyalık Olayları ve Eşkıyalıkla Mücadele”, *Doğu ve Batı Türklüğünün Ortak Tarihi Devirleri ve Münasebetleri*, ed. Alaaddin Aköz vd, Palet Yayınları, Konya 2018, s. 309-326.

Allen, W.E.D-Paul Muratoff, *Caucasian Battlefields: a History of the Wars on the Turco-Caucasian Border, 1828–1921*, Cambridge University Press, Cambridge 1953.

Badem, Candan, *Kırım Savaşı ve Osmanlılar*, Çev. Eşref Bengi Özbilen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

Bayrak, Şaban, “XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda İspir’in İdari Statüsü ve Bazı Önemli Olaylar”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 24 (2008), s. 21-35.

De Challaye, Charles- Alexandre, *Kırım Savaşı Öncesinde Osmanlı Ordusu Organizasyon ve Savaş Gücü*, çev. Özgür Yılmaz, Kronik Yayınları, İstanbul 2018.

Erlor, Mehmet Yavuz, “Trabzon Vilâyeti’nde Kanûn Kaçakları (1856-1869)”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, XIX/30 (1996), s. 69-98.

Ertas, Mehmet Yaşar, “18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Taşrasında Yasadışılık: Yerel İdarecilerle Eşkıya İlişkileri”, *Osmanlı’dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, ed. Osman Köse, İlkadım Belediyesi, Samsun 2017, s. 179-189.

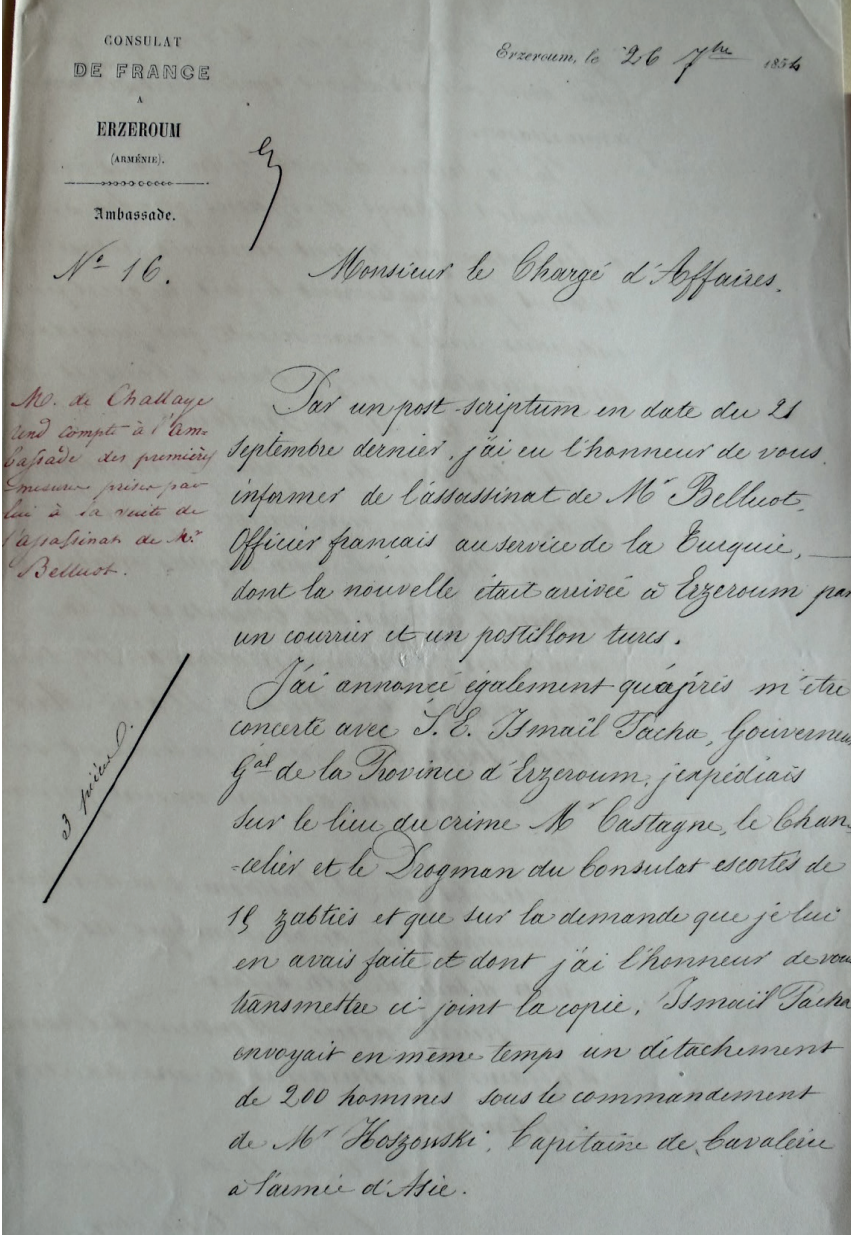
Faroqhi, Suraiya, “Krizler ve Değişim 1590-1699”, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*

- 1600-1914, c. II, çev. Süphan Andıç, ed. Halil İnalçık, Donald Quataert, Eren Yayınları, İstanbul 2004, s. 545-759.
- İlgürel, Mücteba, "Osmanlılar'da Eşkıyalık Hareketleri", *DİA*, c. XI, İstanbul 1995, s. 467-468.
- Küçük, Cevdet, *Tanzimat Devrinde Erzurum*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Sonuç Tarihi Kürsüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1975.
- Lesure, Michel, "La France et le Caucase à l'époque de Chamil", *Cahiers du monde russe et soviétique*, XIX/1-2 (1978), s. 5-65.
- Özger, Yunus, *XIX. Yüzyılda Bayburt (1830-1900)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi 2007.
- _____, *XIX. Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008.
- Özkan, Fulya, "Gravediggers of the Modern State: Highway Robbers on the Trabzon-Bayezid Road, 1850s-1910s", *Journal of Persianate Studies*, 7 (2014), s. 219-250.
- _____, *A Road in Rebellion, A History on the Move: The Social History of the Trabzon-Bayezid Road and the Formation of the Modern State in the Late Ottoman World*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, State University of New York at Binghamton, Binghamton 2012.
- Sandwith, Humphry, *1855 Kars Kuşatmasının Öyküsü*, çev. Hamit Zafer Kars, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2017.
- _____, *A Narrative of the Siege of Kars*, John Murray, London 1856.
- Şahin, Hasan, *1855 Erzurum Harekatı*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 1995.
- Şimşek, Eyyub, "Kırım Savaşı'nın Trabzon Eyaleti'ne Toplumsal Etkileri", *History Studies*, 5/5 (2013), s. 273-291.
- Tozlu, Selahattin, *Trabzon-Erzurum-Bayezid Yolu*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 1997.
- _____, "Trabzon-Erzurum-Tebriz Yolu (XIX. Yüzyılda Sosyal ve Ekonomik Bakımdan Bir İnceleme)", *Türkler*, c. XIV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 481-492.
- Uyar, Mesut, "The Ottoman Officer Corps and the Crimean War", *The Routledge Handbook of the Crimean War*, ed. Candan Badem, Routledge, London 2021, s. 212-222.
- _____-Edward J. Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, çev. Mesut Uyar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.
- Ürkmez, Naim, "Eşkıyalığın Engellenmesine Dair Sultan II. Abdülhamid'e Sunulan Bir Rapor", *ETÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/1 (2015), s. 31-64.
- Yılmaz, Özgür, "Erzurum Fransız Konsolosu Challaye'nin Kırım Savaşı Döneminde Askerî İstihbarat Faaliyetleri (1853-1854)", *History Studies*, 7/4 (2015), s. 157-174.
- _____, "Erzurum Yerel Tarihin Kaynağı Olarak Fransız Konsolosluk Arşivleri", *Mukaddime*, 12/2 (2021), s. 268-306.
- _____, "Erzurum'da Fransız Konsolosluğu: Kuruluşu, Konsoloslar ve Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Osmanlı Hâkimiyetinin 500. ve Kurtuluşun 100. Yılı Uluslararası Erzurum Sempozyumu, Bildiriler*, ed. M. Küçükugurlu vd., Erzurum Teknik Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2018, s. 118-143.

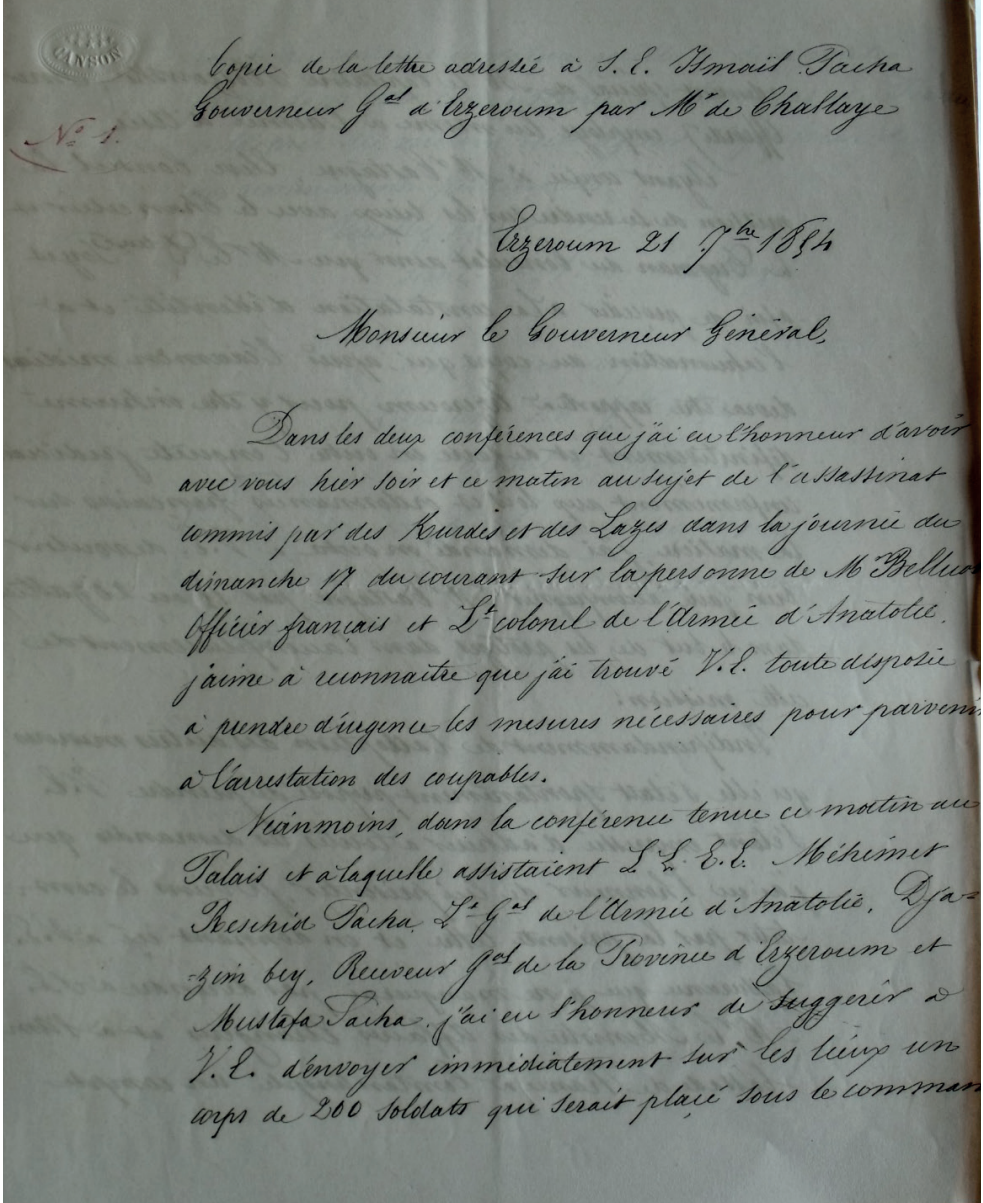
EKLER

Ek 1. Konsolos Challaye'ın Cinayet Hakkında Elçiliğe Raporu

Kaynak: CADN, APD, Constantinople, (Ambassade), Serié D, Erzeroum, Vol. II.

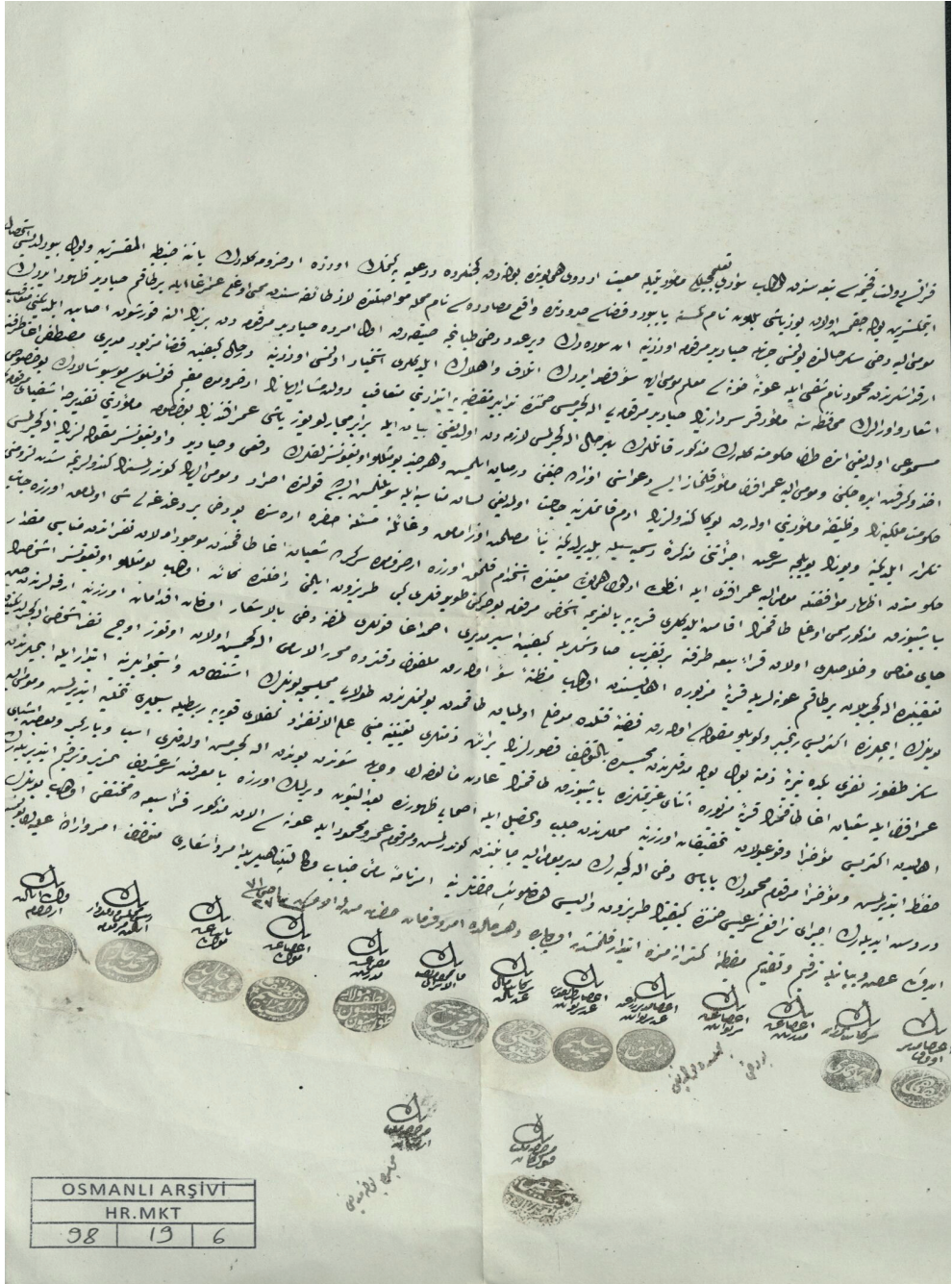
Ek 2. Konsolos Challaye'ın İsmail Paşa'ya Mektubu

Kaynak: CADN, APD, Constantinople, (Ambassade), Serié D, Erzeroum, Vol. II.

Ek 3. Yüzbaşı Belliot'nun Cinayetine Dair Erzurum Meclisi Mazbatası

Kaynak: BOA, HR. MKT, 98/19, 27 S 1271 (19 Kasım 1854).

Ek 4. Yüzbaşı Belliot'nun Cinayetine Karışanların Listesi

Bölge	Köy	Eşkîyanın Adı	Gözlem
İspir	Tirgha	Byramoğlu Hacı Mehmet	
"	Horsor	Ali bin Feyzullah	
"	Cansout	Tayyar oğlu Hüseyin bin Bozo	
"	"	Ali bin Ömer	
"	"	Osman bin Murtaza	
"	"	Cafer bin Feyzi	
Yedi Pare	Kriah	Hasan bin İbrahim	
İspir	Harsor	Mem Utik bin abdullah	
Yedi Pare	Kan	Ali bin Hamit	Casus
Of	Hralaiye	Kel bin Salih	
Yedi Pare	Handerli	Osman bin Aziz	Katil
"	Hanzir	Mehmed bin Mehmed	
"	Mesjerik	Mustafa bin Ahmet	Casus
"	Kria	Mustafa bin Salih	Katil
"	Cansout	Ali bin Muhammed	
"	Cansout	Hüseyin bin Nemil	
"	Hreia	Mustafa bin Yakub	Katil
"	Cansout	Hüseyin bin Ali	
"	"	Abdullah bin Nemil	
İspir	Horsor	Emrullah bin Süleyman	
"	Wartinik	Receb bin Salih	
"	"	Mehmed bin Ali	
"	Casel Hassane	Abdullah bin Muhammed	
"	Wartinik	Mustafa bin Halil	Katil
"	Kerek	Süleyman bin Mustafa	
"	Djebali	Mustafa bin Muhammed	
"	Kerek	Hüseyin bin Sadullah	
"	Djebali	İsmail bin Osman	
"	Jounis	Osman bin Mustafa	
"	Djebali	Mustafa bin Hamid	
"	Kerek	Habib bin Bekir	
"	Anzirli	Mustafa	
"	Anzir	Carieli Hamid	Katil
"	"	Abdullah Luz	

Kaynak: CADN, APD, Constantinople, (Ambassade), Serié D, Erzeroum, Vol. II.

Ek 5. Castagne'nin Masat'tan Erzurum'a (Challaye'a) Gönderdiği Mektuplar

copie de la lettre adressée à Mr de Challaye
par Mr Castagne.

N° 3

Masat, lundi 24 7bre 1814

Monsieur le Consul,

Je m'empresse de vous annoncer que votre petite expédition contre les brigands de Masat, réussit à souhait, et que les prisonniers que nous avons entre nos mains, nous ont procurés un tas d'attestations de Mr Bellicet.

Les chefs de ces brigands sont parfaitement connus dans le pays, ce sont les frères Akem-oglu, les divers renseignements que nous avons recueillis sur eux s'accordent parfaitement, nous connaissons aujourd'hui jusqu'aux moindres détails de leur vie, le village qu'ils habitent avec leurs femmes et leurs enfants, les relations qu'ils entretiennent avec les paysans etc.

Il sera par conséquent facile de les saisir, mais pour cela Mr Hédouville (l'ancien officier) aura besoin et cela serait indispensable, d'un bouclement, dans lequel le Pacha Gouverneur feroit d'Erzeroum les

N° 4

Masat 26 septembre 1814

Monsieur le Consul,

Mon legsu avec sa tante entiere, est entre nos mains, nous pouvons le rendre quand nous le voudrions, Mr Hédouville les tient réunis dans un village situé sur le sommet d'une colline.

Maintenant je vous envoie ces quelques lignes pour vous faire de vouloir bien aller immédiatement chez le Gouverneur feroit et lui demander des choses de munitions de bouches douze, et nous faire cela le plus tôt possible, si le Pacha négligeait cette demande, nous laisserions malades tomber et chercher la plus belle occasion de purger complètement tout le pays de tous les brigands. Le village de Verunni Derisi est aujourd'hui débarrassé de tous ceux qui l'infestent.

Je vous envoie encore sur ce que je vous disais hier relativement aux plumes pour écrire, que le Pacha doit acheter par écrit à Mr Hédouville.

Mr de Challaye, Consul de France à Erzeroum.

Kaynak: CADN, APD, Constantinople, (Ambassade), Serié D, Erzeroum, Vol. II.

